

Hizkuntz eskuliburuen tradizioa Euskal Herrian: I. *L'interpréct ou Traduction du François, Espagnol & Basque* (~1620)

JOSEBA A. LAKARRA
(E.H.U.)

Abstract

In this paper I introduce and edit the first part (grammatical paradigms and a short French-Basque vocabulary) of Voltaire's L'Interprect... (Bordeaux ~1620). This text has already been partially analysed in previous works (cf. Lakarra 1993 and later). It is a Basque representative (together with A short method to learn the Biscayan language, by R. Micoleta {Bilbao 1653} of a special type of lexicographic and grammatical text which was often found in Europe but seldom amongst us, and which became popular in the XVI and XVII centuries for the teaching of very diverse languages.

The textual history of L'Interprect is particularly complex. There are several undated editions which differ considerably from each other. The part which is presented here did not appear in most of later editions, since these only included the practical dialogues for treaders and travellers from the second part (which will be the object of future studies).

Amongst the most remarkable characteristics of this text we could mention its intricate graphic system and the many first appearances of words, both borrowings and native ones. We include an appendix with a reversed lexicon (Basque-French) and a shorter internal word list.

1. Sarrera*

Lehen erran nuen aisia handia cela munduan hitzcuntça bat baicic etcenean; baina hitzcuntça hura nahasi, eta bat celaric hainitz eguin cenaz gueroztic; halaber erran behar da, neque handia guelditu cela munduan guiçonon artean; ceren ez baita munduan nihor, behar ahal ditequen beçambar hitzcuntça daquienic, edo ikhas ahal deçaquenic. Ceren nahiz biz guiçona nahiz emaztequia, nahiz noblea, emperadorea, edo Erregueren umea, edo haren leinucoa, nahiz ethorquiric appallenetic, edo ttipienetic heldu dena, nahiz aberatsa, nahiz probea, nahiz gaztea, nahiz çaharra, baldin ugatce-

(*) Lan hau Euskal Herriko Unibertsitateak diruz lagundutako ikerketa egitasmo batean kokatzen da.

an dithiarequin edan çuen hitzcuntçaz bertceric ez badaqui, gauça segura da hogoy egunen bidean bertce herrietaco hitzcuntcen behartu gabe ecin dohaquela.¹

Nor da bada herri gucietaco hitzcuntça guztiac ikhas ahal detçaquena? Nor-ere nahi baita-ere, eta cembait hitzcuntça bere herricoaz bertceric ikhasten badu ere, nola munduan diren guztiac adi eta ikhas ahal detçaque milla urthez bici baliz-ere? Egun guztiaz ikhusten dugun gauça da, cembat aldiz bertceren hitzcuntcen behartcen garen, eta mundu hunetaco eguitecoac cein nequez eguiten diren hitzcuntcen diferentcia dela causa. Cer progotchu da munduan hitzcuntçac gendeen artean içanagatic baldin ecin adi badeçaque batac bertceac cer dioen? [...]

Bertcec aditcen eztuten hitcez eta hitzcuntçaz mintçatcendena Jaincoarequin mintço da, ceren Jaincoac baitaquizqui guztiac, baina guiçonec eztaquizquite; eta halacotz aditcen ezten hitzcuntçaz mintçatceaz ezta batere progotchuric. Ecen escuararic baicen ez badaquiçu eta çure escuara aditcen eztuen batequin eguiteco guerthatcen baçaitçu, elkhar nola adituco duçe? (Urquijo 1907: 392-393).²

Haartmann-ek (1989: 3) egungo egoeraz badiosku ere, lexikografia ez da, eta lehenago ere ez da izan, hitz biltzaile ilun batzuen isileko zeregina, bilakabide luze-ko ihardupideak dituen nazioarteko ofizioa baizik. Egile berak alorra aztertzeke eratu dituen bost axiometarik azkena aski markagarria gertatzen bide da hizkuntzalaritzako gainerako sailetarik begiratuaz: "5. Ultimately all dictionaries are motivated by and judged against the lexical needs of the language user whom they serve" (1989: 5). Eta hizkuntz erabileran egokitasun erizpideak ez bakarrak ez betirakoak ez direla gogoratuaz (ibid.) ulertu ez bada ere, susmatu behar genuke eskuartean dugun ikergaiaren bilakabide larria mendeetan zehar.³

(1) Voltairek gauzak hestuago ikusten zituen: "Tu auras aussi à remarquer ou considerer comme ordinairement de trois ou quatre lieues en distance de Terre ou Pais, il ce void & ce treuve changement de langage, presque par tous endroids, & quil est impossible de comprendre ou rapporter dung particulier vng general" (viii).

(2) Stein-ek (1989: 40) XVI-XVII. mendeetako hitz-zerrenda eleanitzen erabiltzaileak zein izan zitezkeen erantzun nahian Lovainako (1556) *Dictionarium quator linguarum, teutonice, gallice, latine hispanice*...-ko ondoko ahapaldia aipatzen du: "Quién pudo jamás tener amistad / con hombres di diuersas naciones, / con sola la lengua maternal? / Quién jamás hizo buen menage / con sola vna lengua ignorando / las otras? Quién jamás guouernó / bien la república con sola una lengua?" Steinek berak liburuok eskolako edukaziorik izan ez dutenentzat zirela bereziki uste du: "artificers and women" (ibid).

(3) Niederehe-k Palencia, Nebrija eta garaiko hiztegi(gile) tarroenak besarkatzen dituen bere kronologiak ondoko gaztigua eransten digu: "Cabe añadir que al lado de estos glosarios y diccionarios hay otros que no se encuadran perfectamente en este esquema temporal, pero que aunque de autores diferentes o anónimos, se caracterizan por su finalidad más o menos utilitaria. Se trata [...] por último, de diccionarios para comerciantes en formato reducido [...] (1987: 159). Bi orrialde aurrerago aritzen da zehazkiago genero honetaz: "Pero no es justo silenciar otro éxito editorial del siglo, el de los diccionarios del tipo del *Quinque linguarum utilissimus vocabulista*, es decir, aquellos diccionarios que podríamos llamar 'de bolsillo'. En la mayoría de los casos aparecen sin nombre. Entre ellos hay varios que pueden atribuirse a un tal Franciscus Garonus, otros, a Noël de Berlaimont. Iban destinados a los viajeros de entonces, los comerciantes, y contienen, por regla general, varios idiomas, casi siempre italiano, francés, alemán, neerlandés y español, es decir, todos los idiomas hablados en el reino de Carlos V [...] Merecerían un estudio más detallado y sobre todo una aclaración de sus diferentes tradiciones". Stein 1989 ezinutzizkoa da Europa osoko XVI-XVII. mendeetako hiztegi eleanizetako hizkuntz konbinaketak ezagutzeko: guztietara iristen ez bada ere, Niederehek baino zabalxeago erabiltzen du "hizkuntza" berba eta hortik katalana biltzen duen hiztegirik ere aipatzea.

Bestalde, European hiztegi-gintzaren hasiera hizkuntz-kontaktu egoerekin lotua dugu: ezaguna da, Euskal Herrian bezala atzerrian ere hiztegi elebakarra eleanitza baino berriago (eta haren zordun gehienbat) dela, zenbait mende berriago, gainera, hainbat kasutan.⁴ II. Mundu Gerra ondoren bere belaunaldikoek izan zuten atzerriko hizkuntzak ikasteko behar eta interesaren parekoa beste garai hartan antzemanik jarri zen de Jongh (1949: 5) Errenazimenduan helburu hori betetzeko izan zitzaizkeen arrazoi eta aukerez ikertzen:

[...] my attention was drawn to the possibility of investigating what opportunities there might have been for learning the principal living languages of western Europe during the Renaissance, that period of history which, due to the sharp rise of nationalism in feeling, to the wars between France and Italy, England and Spain, to the expansion of foreign trade, the new cultural interest in Italy, and the travel incidental to professional tourism, had just as great need as our generation to known foreign languages.

honetan aritzeko berezi zituen liburu motak aurkezten zizkigularik: “These are poly-glot grammars, dictionaries, trade books, and allied material such as manuals of pronunciation and manuals of conversation” (ibid).

Nobody could possibly have any grounds for denying that Trade is the principal if not the sole support of our native land, and is the means by which it has risen to such heights as to earn the respect of its neighbours and the admiration of far-off peoples; nor can anybody fail to observe from the present circumstances of the country at large, and his flourishing city in particular, that it is this same Trade which maintains our native land, and will continue to maintain it, if we will but make good use of the means for doing so. On the other hand it is an undeniable fact that our Mother Tongue, though perhaps one of the richest of all languages spoken among Christian peoples, is largely unknown outside the Netherlands, whereas our Trade extends almost to the furthest corners of the world that can be reached by land or by sea. From the comparison between the state of our trade and that of our native language it is very evident that great inconvenience results [...]” (Evert Visscher (1727), Osselton-en itzulpenaren arabera, 1973: 119).

1727an Sewel-en holandera-ingeles hiztegi ezagunaren hirugarren argitalpenaren eskeintzan aurkikuntza bera egiten zuen, *mutatis mutandis*, Evert Visscher argitaratzaileak: merkataritza⁵ holandarren egiteko nagusia izaki, eta haren bitartez auzokoen eta urrutiagokoen begirunea lortua izan arren, beren hizkuntza —“beharbada kristau herrietan mintzatueta-rik aberatsena”— ez zen bere lurraldetik landa ezagun. Egoera horretan, besteak beste, aterabide nagusi bat zekusan: hiztegi-ena, alegia.

(4) Malkielek (1960: 11) gogoratzen digunez “The monolingual dictionary constitutes a fairly recent genre: even the earliest editions of many tone-setting Academy dictionaries, which one inclines to regard as monolingual almost by definition, made it a point to translate all entries into Latin. In a conservative country like Spain, the unadulterated monolingual dictionary is a creation of the nineteenth century”. Erka bedi Blanka Urgellen tesian Larramendiren hiztegiaren azterketan latineko ordainei emandako tratamendua.

(5) Cf. “Merchant, soldiers, people at the court, travellers —the mention of such groups is rather stereotyped in the prefaces to the multilingual dictionaries” (Stein 1989: 49).

These remedies... are of several kinds: but Dictionaries are beyond question the most necessary and the most useful. They are the Dumb Linguists who, when asked the meaning of any word in another language, will answer at once, readily and clearly (Osselton arabera [1973: 119] emana. Iruzkin baterako ikus han 1-2. or.).

Visscher-ek garai hartako ingeles-gaztelera, holandera-frantsesa, italiara-ingelesa eta beste zenbait konbinaketarako hiztegiei holandera-ingelesa eta ingelesa-holandera gehitzea proposatzen zuen. Izan ere, auzotasun, adiskidego eta erlijio kidesasunaz landa, ingelesa zen dagoeneko merkatarientzako hizkuntzarik garrantzitsu eta ezagutu beharrena eta ikusi dugu zenbatekoa zen merkatalgoaren pisua holandarentzat.

Merkatalgorako zuen garrantzia bide da (cf. Osselton 1973: 14) Noël Berlaimonten *Colloquia*-en Holandako edizioetan ingelesa agertzeko arrazoi nagusia. Frantses-flamendar itxuran hasi zen 1530ean Antwerp-en lehendabizikoz atera zenetik mende eta hiru laurdenez Europa osoan zehar zabaldu zen liburu arrakastatsu hau; alabaina, ehunetik gora edizio izaki, asma daitezkeen konbinaketa gehienetan bildu zituen latina, gaztelera, italiara, portugesa, alemaniera, ingelesa, txekiera, polskera eta bretoiera ere batuaz, noiz binaka, noiz hirunaka, eta are lau, bost, sei eta zazpiko taldeetan ere.⁶ Markatu beharra dago Berlaimonten liburua eta haren gisakoak aski txikiak izan arren, erabiltzaileei ez zitzaiela zorrak pagatzeko nola eska edota gutunak, ordain agiriak eta antzekoak egiten irakasten soilik: eriden zitzaketan, orobat, "hamar pertsonatako afaria" zeritzan elkarrizketa ere, nahiz eta afaltiarak elkarri beren lanbidearen gorabehera nagusienez galdetzen zioten merkataria izan.⁷

Bourland-ek (1974: 289) markatu legez, berehala ohar gaitzke Berlaimonten liburuaren izena aski nahasgarri gerta daitekeela —Voltoirerena bezala, bigarren argitalpenetik aitzinakoak, bereziki—: *Vocabulaire* (nahiz *Interpret* zein *Tresora*) hori merkataria eta eskola-haurrentzako flamendar-frantses hiztegi praktikotzat eratu bazen ere, gai ñabardura handia da bertan: erabilera arrunteko hitzen hiztegiño orokorraz landa, zenbaki eta egun izenen zerrendak, hiru elkarrizketa,⁸ merkatalgo gutun eta

(6) Ikus Osselton (1973: 14, 44. oh.), Bouchard 1974 eta Gallina 1959ko atala (Berlaimonten ondokoen pisuaz italiara-espainierazko hiztegi gintzan) eta, batez ere, orain Stein 1989, *passim*, Berlaimonten izenaren hainbat aldaeratarako; orobat haren liburuaren deitura ezberdinetarako eta izandako imitazio eta itxuraldaketa ugarietarako. Steinek (1989: 31) ematen du beste zenbait hizkuntza arruntetako hitz bilduma pisu eta iraunkortasun gutxiagokoren berri ere: *Introito e porta* (1477, Adam von Rotweil-ena), eta *Vocabulair pour aprendre Romain et flameng* (c. 1496-1500), *Vocabolar molt profitos per aprendre lo Catalá Alamany y lo Alamany Catalan* (1502; ikus Colon-Soberanas 1985) eta *Vocabulario para aprender franches, espagnol y flaminco* (1520) izengabeak. Ez, aldiz, gurearena.

(7) Ikus 8., 26. eta 27. oharretan Voltoireren eta besteren elkarrizketen zerrenda. Mendeotan era honetako liburu gehienak merkatarientzako ziren arren, ez ordea guztiak: "Yet English was not merely a language of utility. The catalogues of private libraries sold in Holland in the seventeenth century are sufficient to show how widely English was known to scholars too. [...] The considerable influence of English literary fashions upon Dutch throughout the period is itself evidence enough of the interest in English among the educated [...] In part, the Dutch readers might depend upon translation. But then, the translation of literary works is in itself a kind of imitation" (Osselton 1973: 19).

(8) Erka bedi (adibide soil gisa) hurrengo famatuarekin: William Stepney, *The Spanish // Schoole-master. // CONTAINING SEVEN // Dialogues, according to euery day in the weeke, // and what is necessarie euerie day to be done [...] at London by R. Field // for Iohn Harison. // 1591: "El primer diálogo,*

dokumentu-ereduak, Gure aita, Agur Maria, Fedeko artikulua, Mandamentuak, bi bedeinkapen, eta frantses ahoskerari buruzko ataltxoak, 42 folio⁹ eta bi zutabetako liburuxkan.¹⁰ Osoa da bi hizkuntzetan, salbu eta frantsesez den hizkuntza horren ahoskerazkoa. Gordetzen den lehendabiziko argitalpena 1536koa bada ere, badakigu eredu 1530 (agian baita 1525) baino lehenagokoa izan zela.¹¹

Esan bezala, arrakasta ikaragarria izan zuen eta Londres, Varsovia zein Venezian argitaratu zen hainbat aldiz. Beren artean hain urruti ziren hiri horietan hizkuntza atzerritarrak ikasteko zen beharraz landa, bere etengabeko iraupena liburuaren benetako balioari atxeki dio Bourlandek (1974: 291): hots, egilearen pedagogizale-tasunari, elkarrizketen errealismo eta bizitasunari, gaien antolakuntza egokiari eta hizkera herrikoari.

Lexikografia eredu hau Euskal Herrian ere islatu zen, betiko neurri apalean baino ez bada ere.¹² Horren barnean kokatzen dira erosoienik (ik. Oyharçabal 1989 eta Lakarra 1994a) Voltoireren *L'interpréct ou traduction du François, Espagnol & Basque* eta haren familia, eta baita Mikoletaren *Modo breve para aprender la lengua vizcayna* ere.

siendo sobre el lunes: enseña a los caminantes como avian de preguntar el camino desde un lugar hasta otro con diversas pláticas; el segundo diálogo, sobre el martes, trata de mercaderías, y nos enseña a comprar y vender, con otras muy buenas pláticas; el tercer diálogo, siendo sobre el miércoles: es para cobrar deudas, con otras familiares pláticas; el quarto diálogo, siendo para el jueves: es para hablar a la mesa, a las fiestas, y a los banquetes; el quinto diálogo, siendo el viernes: nos enseña pláticas familiares para usar en el mesón; el sexto diálogo, siendo sobre el sábado: enseña diuersas pláticas para usar en el leuantar; el sétimo diálogo, siendo sobre el domingo: nos enseña la plática más conveniente para usar quando vamos a la iglesia; aquí se siguen diversos propósitos de mercancías de plateros y del truco de dinero." (apud Foulché-Delbosc 1919: 35 hh).

(9) "In the course of its existence through 162 years, de Berlaimont's bi-lingual manual of 84 pages had grown to a volume of 448 pages in eight tongues" dio Bourlandek (1974: 300; cf. orobat Gallina 1959); Voltoireren liburuak tarteko eredu bat jarraituko luke, bada, eta hala dagokio kronologiaren araberaren ere.

(10) Hara William Stepney-ren *The Spanish Schoole-master-en* (1591) egitura (Madrilgo Biblioteca Nacionaleko alea darabilt): "f.1. T. P.; ff. 2-3, Ded. Al myv illustre y noble cavallero sr. Roberto Cicil; ff. 3-4, The epistle to the reader; page 1, The pronvnciation of the Spanish letters; p. 6, Hereafter follow the conivgations; p. 30, The first dialogve; p. 42, The second dialogve; p. 52, The third dialogve; p. 62, The fovrth dialogve; p. 100, The fift dialogve; p. 114, The sixt dialogve; p. 124, The seventh dialogve; p. 132, Here followeth certaine propositions of marchandise...; p. 148, proverbes; p. 158, La oración de nvestro sr. Jesu Christo, los doze artículos de la fe; p. 159, Los diez mandamientos; p. 161, Las gracias...; p. 162, The numbers; p. 163, Of the dayes of the weeke; p. 164, The xij moneths, the foure seasons of the yeare & the festiuall dayes; p. 166, Sentences. Hereafter followe diuerse goodly sentences, etc; p. 184, El vocabulario; p. [253], Faultes escaped in the printing".

(11) Ikus Bourland (1974: 290, 1. oh.). Interesgarria deritzot Bourlandek Stepneyren liburuaz eta izan zitzakeen iturriez dioskuna: "It has already been stated that Stepney's borrowings from the polyglot vocabularies include the seven dialogues, the moral precepts and the section containing the prayers, Articles of Faith, Commandments and Benedicite. No one type of the vocabularies comprises all these items: the *Dictionarios*, which contain the precepts and the prayers, etc., have only the first three dialogues; while the *Colloquia*, which from 1583 on include the seven dialogues, are without the sections intended for moral and religious training. Obviously, therefore, Stepney when compiling his manual, must have had both these types before him" (Bourland 1974: 300-301).

(12) Iritsi Kroaziaraino bederen iristen da Lakarra 1994a-n erakutsi nuen legez.

Bata Donibane Lohitzun eta Ziburuko euskaran (“denik ederrenean”) eta Bilbokoan bestea, orain arte esandakoaren bermegorik azkarren ditugu, hiri horiek izaki XVII. mendean Euskal Herrian ziren bi portu eta bi merkatal gune nagusien.¹³

Tradizio zabala zela eta euskaraz ere bertakotua, Vinsonek (1892: 97-99) argitaratu zuen baina ezagunegi ez den Pouvreuren zirriborro batek erakusten digu. Bertan, ezagunagoekin batean, burutu ez bide zuen elkarrizketaz hornituriko gramatika batez ere hitzegiten da argitarakizunen artean:

Privilege du Roy: Lovis par la grace de Dieu Roy de France et de Nauarre: [...] De la part de nostre bien-ami Siluain Pouureau, prestre du diocese de Bourges nous a esté exposé qu'il a traduit en langue basque un liure qu'il intitule *Iesusen Imitacionea* sur le latin de Thomas de Kempis chanoine regulier de l'ordre de Saint Augustin: qu'il a aussi dressé une *Grammaire Basque et Françoisise avec quelques Dialogues familiers pour le commerce des deux langues*, et de plus un Dictionnaire basque, françois, espagnol et latin. Lesquels liures étant approuvez et iugez utiles au public il desireroit mettre en lumiere, et faire imprimer. (Eztana neurea).

2. *L'Interpret ou traduction du françois, espagnol & basque*

XVII. mende osoaren eta, beharbada, XVIII.aren zati batez beste edozein lexikografia lanek baino bizitza iraunkor, ugari eta are nahasiagoa izan arren, Voltoirerenak ez du arreta apartekorik erakarri euskal lexikografo eta filologoen artean. Ezer gutxi aurreratu da bere ezagutzan Brunotek “Nul biographe n'a, je crois, fait mention de Voltaire, écrivain tout aussi peu connu jusqu'à présent que si jamais il n'avait existé” (1845: 3) eta “Voltaire a laissé deux ouvrages devenus d'une extrême rareté” (ibid.) zioenetik. Ez da harritzekoa, frantsesaren historialari ospetsu berak ere zozotzat (“niais”) baitzuen eta bere lantxoaren helburua ez baitzen liburuaren edukina zenbait bibliofilo, etnografo eta paremiologilariri erakustea baizik beren lanetan balia ahal zezaten; baikorregi genuen, zalantza gabe, “ses ouvrages que l'oubli a dévorés, ne sauraient se soustraire au mouvement d'investigation littéraire qui secoue la poudre sous laquelle gîsent des bouquins presque anéantis et des manuscrits illisibles” (ibid.) opa zionean.

1971an testu zahar eta ezezagunen argitalpen egitasmo orokor baten hasikin gisa 1684ko argitalpen Parisko Biblioteka Nazionalean gordea eta urtegabe Urkixo Bibliotekan gorde bat erkatuaz Patri Urkizuk¹⁴ eman zuena («Tresora hirur lengua-
yetakua Frantzes, Española eta Heskua», *ASJU* 5, 175-191) bide da Voltoireren lan honen ezagutzan aspaldian egindako saio bakarra.

Aunque para Vinson esta obra carezca de interés lingüístico, ya que la considera “mediocre” en cuanto a originalidad y traducción de los refranes tanto franceses como españoles, el interés de esta obra radica, para nosotros, en ser uno de los “raros ejemplares” de la literatura no religiosa del siglo XVII, su aportación léxica,

(13) Gogora non amaitu zuen Mikoletaren eskuizkribuak. Testuan aipatu hiztegi eta itzulpen-
tzaren loturaz gogora bedi Iparraldean Leizarraga Mongongo Dasanza, *Itsasoko Nabigatoneko Liburua*,
Pouvreau eta Haranederrenak, Axularren hainbat pasarte, beharbada besterenak... itzulpenak direla.

(14) Villasantek (1979: 73), oker, Xabier Kintanari egozten dio.

ciertos datos sobre la entrada de buques en Bayona, mercancías de un comercio bayonés, el método de venta por medio de préstamos usurarios (25 % como mínimo), fórmulas de invitación, saludo, compra-venta, etc. (Urkizu 1971: 177).

Urkizuk berak aitortu legez, testuaren argitalpen egokia prestatzeak ez bi baina zazpi edo zortzi edizio ezberdin¹⁵ erabiltzea eta erkatzea eskatzen zuen eta egilearen lana ezin har daiteke testuaren lehen aurkezpen saiotzat baino. Urkizuren argitalpenak, ordea, egin zen bezala eginik, gaiztotu baino ezin zezakeen liburuarekiko ezagutza: hasteko, obraren generoa nahastera daramakeen erabaki batez dialogoetako euskal zatia ematen da soilik (ez frantsesa, ez gaztelaniazkoa); ez zenbait ediziotako gaztelera-frantses ipuiak, ezta lehendabizikoetako hitz zerrenda edota gramatikakoa. Haatik, alderdi eta ezaugarri guzti horiek beren osotasunean harturik baino ezin jabe gaitezke Europa osoan hedatu zen lexikografia ereduaren ordezkari honetaz.

Azkueren euskara-gaztelera-frantses hiztegia edo Mitxelenaren *Estudio sobre las fuentes del diccionario de Azkue*-n sistematikoki ez erabiliak eta euskal literaturaren historietan (eskurazinez, ez merezimendu falta hutsez) ez gehiegi famatzeak ekarri du Voltoireren liburua euskal filologoen artean ia ia ezezagun bilakatzea.¹⁶

Bazen eta bada, halere, egoera hau aldatzeko arrazoirik. Hara hemen, bestela, hiztegitantzaren edo hizkuntzaren historiaz arduratuentzako behin-behineko arrazoi izan daitekeen bere hiztegitxoko lehendabiziko lekukotasunena:

acholatzea, *edoquitzea*, *soucier*: [1893]
abalqueguabea, *deshonté*: [1630]
aitaso, *grand pere*: [1889]
aiuta, *clistere*: [*1905]
aldamyoa, *galerie*: [*xvii^a]
alfertaçuna, *paresse*: [1643]
amabitchia, *maryne*: [*xix^b]
anguyra, *anguyle*: [*xvii^a]
argalçea, *amaigrir*: [1627]
armyerma, *aragne*: [*xvii^a]
arraba, *auiro*: [1643]
arraça, *pescher*: [1627]
arretogña, *rat*: [*1745]
arrosarioa, *rosaire*: [1627]
aste lebena, *lundy*: [1636]
astochoua, *asnon*: [*1745]
aytoren semeaq, *nobles*: [*~1700]
aytsignatçea, *attiser*: [1627]
baccallaba, *molue*: [*1653]

balea, *balene*: [1627]
balesta, *arbaleste*: [1712]
baratçhoria, *aux*: [1643]
barrache, *petit à petit*: [1635]
barrigua, *barrique*: [*xvii^a]
baza, *boue*: [1627]
berdyn, *pareilh*: [1627]
berotaçuna, *chaleur*: [1643]
berouna, *plomb*: [1627]
bianda edo hasqunxa, *allaicter* (eta *bazqunxa*, *nourriture*) [1627, 2.a]
biquya, *poix*: [1627]
birbilsea, *arrondir*: [*xvii^a]
bisaia, *face ou visage*: [1627]
biscotçba, *biscuyt*: [*xvii^a]
bitigña, *cheureau*: [1643]
bolbora, *poudre à canon*: [*xvii^a]
borunssalea, *culiere*: [*1745]
daffalla, *nappe*: [*xvii^a]

(15) Lehendabizikoak batez ere. Bidebatez, OEH-ko "Referencias bibliográficas" delakoan erabilitako alearen deskribapenean "probablemente 1620" badakar ere "Relación de textos despojados exhaustivamente"-n "Volt. (c. 1640)" dator, arrazoi ez azalpenik gabe. Cf. beherago.

(16) Oraintsuago, gramatikalariei zuzendutako zenbait ohar —oso argigarriak, hori bai— dira Oyharçabal 1989an; ikus 24. oharra.

denda, boutique: [1627]
doatçuquy, heureusement: [1627]
dohacabea, malheureux: [1627]
dohacabequy, malheureusement: [1627]
dostatzea, esbatre: [1643]
edalea, biberon: [1643]
ederquy, belement: [1627]
eltçaurra, noix: [1643]
elçaurondoua, nouyer, arbre: [1925]
eltzea, pot: [1643]
enada, arondelle: [1660]
epberra, perdrix: [1664]
erquatça, balay: [*xvii^{ea}]
escantzea, desdier: [1627]
escoularrouaq, guands: [~1640]
espantetzea, espouenter: [1627]
esqoa, cire: [1630]
esquilla, cloche: [1621]
estagnoa, estain: [1664]
fardela, bale de marchandise: [*xviii]
ferrastzalea, mareschal: [1642]
festa, feste: [1705]
flaquatzea, affoiblir: [1657]
flascona, flacon ou bouteille: [*xvii^{ea}]
flasqoua, bouteille: [*xvii^{ea}]
gabia, hune de nauire: [1627]
galçaq, chauffes: [*1745]
gasna, fromage: [1657]
gatilloua, escuelle: [1858]
gatua, chat: [1657]
goria, rouce: [1627]
gorritzea, rougir: [1643]
guela, chambre: [1627]
guelaria, valet de chambre: [1657]
guesia, cerise: [*xvii^{ea}]
guerrena, broche: [*xvii^{ea}]
haga, perche: [1657]
baïstorraq, cizeaux: [*1745]
banditça, appostume: [1643]
berbia, liepure: [1643]
berenegum, auanthier: [1660]
berssea, bouyaux: [*1745]
bessurra, os: [1643]
biguytsea, bouger: [1627]
bonça, liere: [1643]
borma, galée, glace: [1643]
iaqua edo giponya, pourpoint: [1643]
iayotça, n'aistre: [~1660]
icatzguylia, charbonnyer: [*1745]
içurdea, daufin: [1627]

içurria, peste: [1627]
idortzea, sercher: [1643]
igueltzoua, plastre: [*xvii^{ea}]
ihistatça, chasser: [*1745]
ihyntza, rosée: [1630]
illoba, nepueue: [~1640]
iraçaquitea, allumer: [*xvii^{ea}]
irrasagarra, coyns: [*xvii^{ea}]
isterra, cuysse: [1627]
itsanya, bouyer: [*xvii^{ea}]
lacouba, laq: [1627?]
languaya, langage: [1643]
larangia, or: [*xvii^{ea}]
laratza, cramaliere: [*1745]
leçiba, lessibe: [*1745]
lema, gouuernail: [1627]
liçuna, sale grand: [*xvii^{ea}]
linburzea, pancher: [1627]
linoa, luy: [~1640]
maçela, maschoire: [*xvii^{ea}, 1657]
magnatcea, bagner: [*xvii^{ea}, 1664]
maitatça, aymer: [1627]
marilloua, marteau: [*1635]
molça, bource: [1657]
morrogña, adolescent: [1630]
mosueguytea, baiser: [1630]
moucança, mouchouer: [1658]
mouroistea, ronger: [1715]
muga, terme: [1627]
muralla, muraille: [1664]
myloua, fenouil: [1740]
nabastea, troubler: [1627]
nardatzea, abhorer: [1627]
orrastatça, peigner: [1627]
ossaba, oncle: [~1640]
oundouaq, meures: [1643]
padera, poile: [*xvii^{ea}]
pangerna, chaudiere: [*xvii^{ea}]
papagaya, perroquet: [*xvii^{ea}]
perpauzaq, discours: [1627/1712]
picha edo eguitea: pisser: [1692]
pilota, bale à jouer: [1627]
pouchoua, chien [1627]
presidenta, president: [1627]
queçhatça, presser: [1627]
sabataguyn, cordonnyer: [1643]
saldinoa, poulyn: [*1745]
salduna, cheualier: [1627]
sarratzea, fermer: [1627]
satorra, taupe: [*1653]

setiatsea, assieger: [*XVIIea]
siquyratçalia, chastreur: [*1918]
siquyratçea, chastier: [*1905]
soçua, merle: [*1745]
souqaldea, foyeur: [1635]
subaitça, arbre: [1630]
taferna, cabarer: [*XVIIea]
tela, toile: [1627]
tipula, oinon: [1643]

*tresnaq edo vestimenta*q, acoustremens:
 [1627]
trompatztea, tromper: [1666]
vdarea, poiré: [*XVIIea]
vrda iaspia, iambon de pourceau: [*1745]
vrrozta, pas: [1627]
vrrestatzea, dorer: [1627]
vzatçea, accoustumer: [1627]

Nolanahi ere hiztegi txiki batentzako oso ugari dirudien arren, ohar bedi zenbaitetan —gehienetan— agerraldi absolutoaren aldaketa dela eta bestetan soilik forma horrena,¹⁷ Sarasolak beste bat hobetsi duenean oinarrizko sarrera gisa. Liburu osoan, aitzineko gramatikatxoan eta, batez ere, elkarrizketetan ere ez da horrelakorik falta:

3. <i>anartean</i> (1627)	160. <i>ferratçalia</i> (1642)
7. <i>gaistoguy</i> (1696)	162. <i>fregituririq</i> (<i>frijitua</i> 1809, <i>frijidu</i> *1652)
10. <i>edolaric</i> (*1745, ~1740)	162. <i>gusturiq</i> (1627)
11. <i>ac habatzecoua</i> "l'infinitif"	164. <i>beper</i> (<i>eper</i> 1664)
11. <i>guelan</i> (1627)	164. <i>escutu</i> (1626)
35. <i>ihorçeria</i> (<i>ihortziri</i> 1686)	167. <i>brodatsalie</i> (<i>bordatzaille</i> *1745)
132. <i>biyaietan</i> (<i>bidaia</i> 1852, <i>biaia</i> 1627)	173. <i>baquan</i> (1643)
134. <i>baratbé barathé</i> (1635)	179. <i>esco</i> (1630)
135. <i>lequo</i> (1630)	179. <i>lignoa</i> (~1640)
136. <i>lobixu</i> (~1640)	179. <i>bourdincho{u}ria</i> (*XIXea., 1893)
137. <i>liçunqueria</i> (~1640)	179. <i>leton barya</i> (<i>letoi</i> *1905, <i>leton</i> ~1640)
142. <i>idortassunaq</i> (*XVIIea)	179. <i>alçeiroa</i> (<i>altzairu</i> 1627)
142. <i>idiçagner</i> (~1640)	180. <i>coubratuquo</i> (<i>kobratu</i> 1630; <i>kobradu</i> *1562, 1818)
142. <i>astocagner</i> (<i>astazain</i> 1802, <i>astazai</i> *1562)	180. <i>veronna</i> (<i>berun</i> 1627)
142. <i>errebiraq</i> (1630)	180. <i>estagnua</i> (<i>estainu</i> 1661, <i>estañu</i> ~1640)
142. <i>epaillez</i> (1664)	180. <i>gagneracoua</i> (1729)
144. <i>arribera</i> (<i>erribera</i> *XVII)	181. <i>gaur</i> "gau hau" (1630)
150. <i>couragya</i> (1635)	182. <i>astiro</i> (*1653, 1656)
156. <i>astocho</i> (*1745, ~1760)	183. <i>limoniaq</i> (<i>limoi</i> *1562, 1818; <i>limoni</i> ~1640)
156. <i>baquecoa</i> (<i>baketsu</i> ~1760, <i>bakeso</i> 1656)	183. <i>larangeaq</i> (<i>laranja</i> *XVIIea, 1818; <i>larenje</i> ~1640)
157. <i>requeitatuquo</i> (<i>errekaitatu</i> 1643, <i>errekaitatu</i> 1571)	183. <i>bildoaq</i> (1643)
157. <i>guernu</i> (1643)	184. <i>elçaura muscada</i> (1643)
159. <i>gançu(tu)</i> (1630)	184. <i>costumaq</i> "dretchouaq" (1571 "aztura, oitura" [sic])
160. <i>ferratua</i> (1642)	
160. <i>ferraq</i> (1642)	

(17) Beti bezala, HLEH dugu erkagai eta iturri. Ez dakit zer esan nahi duen —ezpada Voltaire berau— hitz zenbaitek (*escoullrounaq*, *ferrastzalea*, *iayosçea*, *illoba*, *lacouba*, *limoa*, *ossaba*...) daraman markak, horri dagokion ezer ez baitator HLEH-ren aitzinean ezarritako "Gehien erabili diren liburuen zerrenda"-n. *L'Interpret* balitz bere iturria, ezin da hortik *limoni* aldaerarik atera testu horretan usukoa baita *-i-* n-aren atzetik bustidura adierazteko: cf. *capponya*, *çenyey*, *bourdynya*, *citronya*, *arraçounya*, etab.; ikus, orobat, *alçiatztea*, *larangia* edo *cagiola*.

184. *dretchouaq* (1626)
 185. *garabiq* (1630)
 188. *banquerouaren* (*bankari* 1973, *bankero* 1918)
 196. *laurden* (1636)
 197. *bartera(tu)* (1643)
 197. *gaistotaçun* (*1745, 1761)
 198. *fite* (1621)
 207. *aistorraq* (*aiztur* *1745, 1930)
 215. *quecha* "presa" (1627)
 228. *harceqoaq* (~1640)
 232. *ydicoa* (1627)
 234. *abalala* "ahalmena" (1627)
 238. *desencusa* (1643)
 239. *itaiçuran* (~1640)
 243. *capelu[guyliaq]* (~1640)
 247. *calçerdi* (*galtzerdi* *XVIIea, 1808)
 247. *locariaq* (1630)
 249. *fintaçuna* (1643)
 251. *valiotaçun* (1635)
 252. *grissa* (~1640)
 253. *larangiatua* (*laranja* *XVIIea, 1818, *larenje* ~1640)
 255. *carestyæguy* (*garesti* 1683, *garasti* 1627)
 259. *quarestiatcen* (*garestitu* *1745, ~1860)
 261. *erreçognaisquo* (*arrazoi* *1745, 1802, *arrazoin* 1545, *razoin* 1571, *arrazio* 1621, *arrazoa* 1653)
 264. *gipogna* (*jipoi* ~1860, *jipoe* *1745, 1929, *jipon* ~1640)
 264. *cazaqua* (*kasaka* *1741, ~1860)
 265. *beroquy* (1643)
 267. *botonyaq* (*botoi* *1562, 1896, *botoin* *XVIIea, 1912)
 267. *cotogna* (*kotoi* 1977, *kotoin* 1627)
 267. *compay* (~1640)
 274. *combidatcera* (*gonbidatu* 1627)
 280. *goardian* (~1640)

Eta hau guztia *HLEH*-n diren hitzak edota haien aldaerak harturik soilik kon-tuan; ez dira hor amaitzen, ordea, liburuaren aberastasunak eta Sarasolaren hiztegiak, halabeharrez, ezin eman dezakeen XVII. mendearen hasierako hitz altxorren irudi osoago dakarkigu:

2. *colpe batez*,
 7. *vertutezquy*,
 22. *datorqueen de(m)boraq*,
 25. *deffendaçen* "en defendant",
 140. *bruma*, *arriba(tu)*,
 142. *entressa* "adresse", *astogaçner*, *adarga-be*,
 145. *banitcen*,
 152. *abançatu*, *prepaus* ("pláticas, devis"),
 154. *arroxa* "huesped",
 155. *guaratossa* "lestrille",
 156. *establia*,
 159. *ostatatcen*,
 163. *clareta*,
 164. *appetitoriq*,
 166. *holçadarraq*,
 167. *issar atory*, *bestituary*,
 168. *aizynaq* "latrines ou privéz", *espera-tu*, *figna*,
 169. *hostalarrua* "ostatu jabea", *bortala*,
 170. *herrata* "fusil",
 172. {t} *raffiquatceco*,
 174. *compagna batean*, *debidytcequo*,
 175. *honesta*,
 176. *entrada*,
 178. *diru contante*, *loiala*,
 180. *fornituquo*, *coubratuquo*, *camelotaq*, *breynaq*,
 181. *botigua*, *cambiatu*,
 183. *espeçieria*, *caressimoquo frutua*, *ginge-brea*,
 184. *baletaquo*, *precio gorean*, *despendioaq*,
 185. *carricacho*, *cordelierequin*, *aluna*, *anglez*,
 186. *eschangequo letra*, *assignatcionesquo*,
 187. *emeaq*, *barraq*,
 188. *courreterarena*, *commoditate*,
 189. *depositean*, *hiliaguyn*,
 190. *calçatu*,
 191. *añcia*,
 192. *asseguratcen*,
 193. *auaricios*, *comyesionetan*,
 195. *ambico courreterez*,
 196. *conciencesquo guissona*,
 197. *credit*,
 201. *maletan*, *postean*,

204. <i>ouasemyary, guisson guyñerebary,</i>	245. <i>veloueta, cramoisitua, damassa,</i>
205. <i>çamaz, barquan,</i>	247. <i>diamantaq, esmeraudaq,</i>
211. <i>embaladorea,</i>	249. <i>oybalçalea "drapier", venycesquo escar-</i>
212. <i>pochoua,</i>	<i>lata, oyhaltailu,</i>
214. <i>gabela, faistaix edo itçayn,</i>	251. <i>beberesquo, moiènesquo, goresco,</i>
215. <i>embarquatu,</i>	252. <i>bruna, ferde, incarnatua,</i>
218. <i>facturaryequin,</i>	253. <i>estameta, bayeta,</i>
220. <i>fasçbuçada,</i>	258. <i>errabachatons,</i>
224. <i>aresta,</i>	267. <i>fourraduraq, fustanya,</i>
227. <i>errentatçale,</i>	269. <i>orquogñaren,</i>
228. <i>arquillaq "alquiler",</i>	270. <i>biquya "pez",</i>
230. <i>prisondeguyan,</i>	271. <i>desplaçer, corduana, lustratoriq,</i>
231. <i>quyta(tu){zorra},</i>	273. <i>empacha "estorueis",</i>
236. <i>arnegatçen dut, despitatçen dut,</i>	274. <i>bilbet, etab.</i>
242. <i>oyhal sericoscoren,</i>	

Vinson 1891-97ko 12. zenbakian azaltzen zaigu L'INTERPRECT | Ou Traduction du François E]- | pagnol & Ba]que de VOLTOIRE | CONTENANT | *Plusieurs Parties ain[sin qu'e]t Contenu à la Table | Denier E]cripte. | (fleuron) | A LYON | Par A ROVYER Imprimeur du ROY. (s.d.).*

Izan dituen zailtasunen larria markatzen du hitzaurrean egileak: egitekoa bera ez da oso trebatuentzat baizik, eta ez soilik —arauemailerik ez duen— euskarak gehitzen duen oztopoagatik; ortografiak, esanahiak, esapideak ezberdinak dira hiru hizkuntzetan eta are hizkuntza bakoitzean alde batetik bestera urrunegi joan gabe; badaki, orobat, ezin emango dituela sortu diren eta egunoro ere latinetik eta grekeratik eratorriaz nahiz "izpirituen" ahalara atereak; halere, egin beza zeinek bere erara eta orduan mintzatu ahalko da orotaz.

Sarreran Voltairek lexiko ugalketaz eta berrikuntzaz eta horrek hiztegi-gilearen-tzako zekartzan lanez eta beharrez dioenak ere arreta berezia merezi du. Alabaina, euskal hiztegi-gintzaren barnean suposatzen duen lekukotasunaz eta irekitzen dituen ikerbide berriez arduratutako irakurleak badu nora jo (cf. Lakarra 1996) orain eta hemen luzatu beharrik izan dezagun.

Hitzaurrearen gibelean ortografia¹⁸ eta ahoskerazko praktikak egiteko zenbait adibideren ondoren,¹⁹ "adverbioen, prepozicionaren eta conjonçionaren" zerrenda dator gaztelera, frantses eta euskaraz. Liburu osoan bezala, euskarazkoa frantsesez-kotik itzulia dugu eta ez gaztelaniaz-kotik, hau izan bada ere segurki Voltaireren azken eredu

(18) "Fantasiosa" Vinsonen arabera eta hala izan ere ematen ditugun pasarteetarik atera gabe ohar daitekeenez. Elkarriketak argitaratzean esan gogo dut zerbait gehiago gai honetaz, funtsean esan beharreko gehiena dagoeneko J. A. Mujikaren tesian (*Euskal ortografiaren hastapenak iparraldeko literaturan*, EHU-Gasteiz 1997; Voltairez 168-177. orr.) esana bada ere: "Aise ikus daitekeen bezala, Voltaire ez zen euskarari berari dagokion idazkera antolatzen saiatu; ez zuen, alegia, Leizarragak bezala, frantses ereduaren arabera eta haren irizpideei jarraiki euskal ortografia eraikitzeo ahalegin handirik egin. "Frantsesez" idatzi zuen hark euskara, horrela esan badaiteke, bere liburua eskuetan hartuko zuten frantsesen zerbitzuan. Leizarragak eredia jarraitu zuen, grafia guztiakitsu-itsuan kopiatu gabe; garbi ikusi zuen, esaterako, eta berariaz aitortu, euskarak ez zuela *ou* eta horrelako grafien beharrik. Voltairek ez zuen horrelakorik planteatu ere egin: frantsesez nola irakurriko zituzten euskal testuak, hori zaio axola" (177).

(19) Gogora Betolatzaren dotrinako paralelismoa; tradizio aberatsagoetan adibide ugari da.

edo iturri:²⁰ cf. *siempre - toujours - bety edo egun oros; ay o ally - la - ban; en cuya casa - chez qui - noren baitan;*²¹ *casý - quasy ou presque - allaxu edo casy; también - aussy ou &balabér edo eta; conuiene a saber - à sçauoir - iaquitectox; de - de Baione - Baionatic; en - en la chambre - guelan edo gambaran; sin - sans luy - hura gabe. Ondoren izenordainak, eta hor argiegi agertzen ez bada²² zer esan 13. orrialdean “foeminins” atalera iristean!*

14. orrialdean aditzaren atala hasten da, gramatikazko oharretan nagusia zalan-tzarik gabe. Lehenik “demboura presenteâ” dator (modu perifrastikoan eta hikan), “dembaura [sic] imperfe[ctoan]” (*minçatçen nynduen*) 16.ean, “perfect[ean]” (*minçatunauc*) 18.ean,²³ 20. orrialdean “temps plus que parfait” egokitzen da (*minçatunynduen, minçatu incen...*) eta “datorquen de[n]boraq” (*minçatuquonauc*) 22.ean; 24.ean “manatçean” (*minçady, vebaçac*), 25.ean “deffendaçean” (*stessela...*), 26.ean “deziratzean” (*minçanendin*), 28.ean “subiunction” (*que ie parleroy - minçaninteque, ie dirois - erranen nuque*), 31.ean “achabatze coua = l’infinitif” (*minçatçea eta içbilzea*); 33.ean “suite de l’infinitif” (*minçatudela, eguinduela*); 34.ean gerundioa (*minçatçean, icustean*), 35.ean aditz inperstonala (*ouruada, iborciriada, on dict - erratendu, l’on disoit - er(r)atenguten*) eta singular eta pluralen adibideak 39-40.etan: *gure aita - goure aitaq, çure arreba - çuen arrebaq*.

Nabarienez, gramatika erabat lexikoa da, kategoria eta akzidente diferentean nola-halako bilduma zerrendatua; sintaxiaz, hitzon konbinaketa ahalmen eta mugez ez da inongo oharrik; izan ere, horretarako dira liburuko 132. orrialdetik azkenera, 280.era, hedatzen diren hamalau elkarrizketak (“Colloques ou dialogues propres & necessaires en diuers negoces & affaires pour la dite traduction”).²⁴

41. orrialdean hasten da, 131.era arte, *Dictionnaire alphabetique despuis lettre A iusques à V pour compter & pour les iours, semaynes, mois & ans* delakoa. Bi hizkuntzatan, frantsesa ezker, euskara eskui, 14 bat hitz edo orrialdeko, 1250 bat pasatxo guztira.²⁵ Alfabetizazioari dagokionez, tituluari agindua baino ez da betetzen, hots A- eta B-edota F- dutenak, demagun, sail berezietan doaz, baina ez da zer espero nahita nahiez *aa-* edo *ab- ai-* baino lehenago joatea. Izan ere, hara lehendabiziko dozena pareta:

(20) Alabaina gaztelera eta frantseseko zatien arteko erlazioa astiroago begiratu beharko litzateke 13. *mirne-mienne*-ren aurrean, huts soila ez bada bederen.

(21) Hots, *baita* = “chez, casa”; 1. agerraldia?

(22) Bigarren eta 3. pertsona absolutibo eta ergatiboko bi aldaerak ematen baditu ere ez 1. koan (*yo o mismo-moy ou je-ny; tu, tuyo-tu ou toy-bi edo bic; el, aquél-il ou luy-barc edo hura*) eta ezta —baina alderantziz— erakusleetan: *este-cestuy la-bunecberaq; esso-celluy la-barcberaq*. Hortik aurrera, izenordain eta posesibo, oro dira absolutiboan.

(23) *minçatu aiz / çarete, minçatu duq / dituq* bereizten du, baina ez du, ordea, *ichusi diat* edo *eguin diat*-en pluralik. Hori bera, halaber, ondoko denboretan.

(24) Cf. “Minsheu did not write a chapter on syntax [...] In short, one may say that the opportunities in the Renaissance for learning foreign languages from grammar books are generally not very profitable. Considered with reference to their presentation of morphology and syntax and the help that they gave in pronunciation, the grammars were often inadequate means for thorough study where there were no teachers [...] the deficiencies of the grammars (as far as morphology and syntax were concerned) and of the dictionaries were offset by polyglot trade books [...] they experimented with books of parallel readings” (De Jongh 1949: 26, 30, 31, 34 hurrenez hurren)..

(25) Malkielek (1960: 13) hiru hizkuntzetakoekin erregela dela esaten digu hiztegiak “zuzenbide bakarreko” izatea; ikusten denez ez ziren bakarrak.

A. *aube du jour, aer, argent, argentier, aisé, allumer, aise, allaicter, aliment, affronteur, amy, amour, aymér, appeller, alors, avec, aucunesfois, aussi, aujourdhuy, auanthier, aage, abbé, abondance, abreger;*

B. *bany, bagner, baiser, balay, balier, bale à jouer, bale de marchandise, banc ou siege, bander, banyere ou enseigne, banyr, barbe, barbier, barque, bas, bas de chaus-ses, bassin, baston, beau, beaucoup, balher, belement, berceau, bergerie.*

Honela gertatu arren gainerako letretan ere, badu joera ordena alfabetiko orokorra gordetzera. Irakurlea berehalakoan ohartuko denez, sarreretako euskarazko hitzak ez dira frantsesekoen ordain baizen, ez haien definizio. Halaber, ez da "hitz zailen" (hard words) tradiziokoa: cf., ikusiez gainera, *enfant, enfer, ensemble, ennemy, entrer...* E-F letrak hartuaz kalkulu txiki bat eginaz, aditz proportzioa aski handia, ia %30ekoa, erideiten dugu: "efforcer *borçhatzea*", "emprisonner *prezundeguyan*", "endurer *pairatçea*", "enseigner *irakastea*", "ensepuelir *ehorstea*", "entendre *aditçea*"... soilik lehenda-biziko hamaiken artean.

Eta 122. orrialdean amaitzen den hiztegiaren ondotik 132.ean elkarrizketak hasi bitartean²⁶ zenbakiak eta hilabeteen eta astegunuen izenak datozkigu.²⁷

3. Gure edizioa

Hemen, *L'interpret*-en erditsuan amaitzen da gure edizioa, oraingoz bederen, elkarrizketak hurrengo baterako utzi baititugu. Izan, goian esan bezala, osoa da (gramatika-hiztegi-elkarrizketa) Voltoireren asmoa; alabaina, egilearenez landako arra-

(26) Hara Voltoirek dakartzanen zerrenda: 1. Capitulu lehena hagnitz neçessarioa biyaietan dabilhannarençat; 2. Prepaus on eta gustiz plaçentaq hambat bidetan dabilçanenzat nola hostatu daducate-nençat; 3. Prepaus molçaquo eta berçe plaça edo cõpagnyetâ eguytequo hartuemâ edo [t]raffiquatçequo behardirenaq; 4. Solaça banquerouaren eta courreterarena; 5. Cambioco correterez; 6. Soulaça mercata-rien couritçaleen eta mandataryençat; 7. Soulas propio eta necessario piçu communequo gendey eta balatçalerey eta fastacher; 8. Prepauçaq neçessarioaq factoren eta diruaren reçebeitçallaren eguytecoaq iduquyten itustenençat; 9. Errentatçale eta reçebidorearequynçat; 10. Tratatsequo oyhal sericoscoren mercatariequyn merçerouaq chapelguyliaq capeluguyliaq eta berçia dendadouenaq; 11. Errosteqo eta salçeço iliesqo oyhalaq; 12. Dendariaren debiçua; 13. Sapataguygñiaren debisso; 14. Mandatu baten eguytequo.

(27) Gonbara bedi Barcelonan argitaratutako garaikide batekin: "Durant la Guerra dels Segadors, el 1642, l'impressor francès, resident a Barcelona, Pere Lacavalleria va publicar un *Diccionario castellano / Dictionnaire françois / Dictionari catala* que, malgrat dur aquest titol, és un manual pràctic de conversació de les tres llengües posades en tres columnes: castellà, francès i català. L'obra [...] consta de dos llibres: el primer és compost per sept capítols de diàlegs sobre aspectes de la vida quotidiana [...]: conversa durant un dinar, manera d'aprendre a comprar i vendre, forma d'exigir el pagament d'un deute, com demanar una adreça, frases necessàries per a una estada en un hostal, converses en el moment de llevar-se, afers de negocis i manera d'escriure missives.

El llibre segon [...] es un vocabulari que té com a finalitat la de proporcionar material lèxic per construir frases semblants a les que hi ha a la primera part. Al pròleg hom diu que és redactat "per orde del A,B,C [...] però en realitat en cap de les tres columnes no hi ha ordre alfabètic determinat. Totes dues parts presenten un lèxic completament normal a l'època, sense arcaïsmes ni mots estranys, i això fa important aquest recull per saber la situació lingüística de les tres llengües a la meitat del segle XVIII, molt en particular, la de la llengua catalana. I és sobretot important perquè permet utils estudis contrastius de lèxic." (Colon & Soberanas 1985: 102-103).

zoien gatik bada ere, liburu horren argitalpena bitan banatzeari egokiago eritzi diogu. Vinsonen liburu ezagunean 12. zenbakia ikus dezanak berehalakoan erreparaturko du izatez bi liburu biltzen dituela sarrera horren pean bibliografo honek: 12a (fexagabea, baina egiantza handia duelarik 1620ko eskuzko fexak)²⁸ eta 12b (1642koa, Vienan gorde zena, aurrekoaren kalkoa²⁹ baina *Tresor des trois langues* izenburuarekin) goian azaldu egiturakoak batetik eta beste zenbait (12c 1684koa), 12d (fexagabea, aldaketa zenbaitekin) eta 12e-12f-12g bederen (fexagabeak eta 12d-ren egiturarekin) beste alde batetik.³⁰

12c-tik aurrerakoek, 12b-ren titulu berbera edo antzekoa badaramate ere, bestelako taita dute: labur esanik, *L'interpréct*-eko hiru zati nagusietarik bakarrarekin, elkarriketekin, alegia, ageri zaizkigu, lehengo gramatika eta hiztegia desagertu direlarik. Inoiz gazteleraz eta frantsesez kontaeraren bat edota hiztegi laburren bat jarri da, ordainetan edo, baina tamainan ere urruti dira (104 / 120 / 120 / 94 / 68) ezinbestean 12a eta 12b-ko 280 orrialdeetarik. Edizio guztietan amankomunean izan arren elkarrizketak, aski eta sobera aldaketa da lehenetik azkenengora eta are hurbileneko adarren artean ere, eta nahiago izan dut *L'interpréct*-en edizioa osatuko eta *Tresor*-aren metamorfosia azalduko duen zatia —beharrezko diren aurrelan filologikoekin horniturik— beste saio baterako uztea.

4. Bibliografia

- Aarsleff, H. et al., (arg.), 1987, *Papers in the History of Linguistics. Proceedings of ICHoLS III, Princeton 1984*, (Studies in the History of the Language Sciences, 38), John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia.
- Alonso, A., 1951a, «Gramáticos españoles y franceses de los siglos XVI, XVII y XVIII», *NRFH* 5. 1-37.
- , 1951b, «Identificación de gramáticos españoles clásicos», *RFE* 34. 221-236.

(28) Hara Vinsonen iruzkina 12a-n: "Le vol. porte, à la main, sur le titre, à la suite des mots "Imprimeur du Roy", la date de 1620 qui a été écrite à une époque très ancienne, à en juger par la forme des chiffres et par l'encre qui a beaucoup jauni. Cette date de 1620 est assez vraisemblable. "A. Rouyer, imprimeur du roi" à Lyon, est-il le même qu'Abraham Rouyer, libraire à Bordeaux, imprimeur du roi à Orthez de 1610 à 1631 (date probable de sa mort)? Tour porte à le croire".

(29) Hala diosku Vinsonen 12b-ren akabuan: "La disposition du livre, ses divisions et sa pagination indiquaient que ce devait être une pure et simple réimpression de Voltaire. J'en ai eu depuis l'absolue certitude; des calques et des renseignements complémentaires m'ont été envoyés de Vienne, grâce à l'obligeante intervention de M. V. Stempf, de Bordeaux: les deux vol. sont identiques; il ne manque à celui de Vienne que les 4 p. de table qui dans celui de Bordeaux sont entre le titre et l'avis au lecteur".

(30) Ez oharkabea, noski: "Ces Trésors, bien que leur titre soit la traduction du n° 12b, constituent un ouvrage différent. C'est à proprement parler une réduction du Voltaire dont on a pris seulement les p. 132 à 280 qu'on a abrégées et arrangées" (Vinson 1891: § 12g). 1897ko eranskinean Dodgsonen eriden eta Baionako liburutegian gordetzen zen beste edizio baten berri ematen digu; bere oharren arabera ez da zalantzarik 12c-ren egiturakoa dela eta, seguruenik horren ondokoetarik. Bidenabar 12b eta 12i Gustave Bruneten 1845 eta (osatuago) 1873ko bi liburuxka ditugu *Anciens proverbes basques et gascons, recueillis par Voltaire et remis au jour par* __; bigarrenaren iruzkinean Vinsonen markatzen duenez beren filologiazko zein restu-balioa hutsaren hurrengoa da, Voltairek ez baitzuen euskarazko erretraurik bildu, frantsesezko edo gaztelerazkoetarik itzuli baizik, eta horietarik batzen du Brunetek.

- Anderson, J. D., 1972, *The development of the English-French, French-English Bilingual Dictionary: A Study in Comparative Lexicography*. Ph. D. diss., Baton Rouge, Louisiana State Univ. (Ann Arbor Univ. Microfilm).
- Archu, J.-B., 1868 [1852, 1853], *Bi mihiren gramatika, Laserre, Baiona*. Berrarg. faksim. Hordago, Donostia 1979. Lehen arg. *Uskara eta franzes Gramatika, uskalberrietaco baurrentzat*.
- Ariza, M., Salvador, A. & Viudas, A., (arg.), 1988, *Actas del I. Congreso Internacional de historia de la lengua española (Cáceres, 30 de marzo-4 de abril de 1987)*. Arco / Libros S.A., Madrila.
- Astigarraga y Ugarte, L. de, 1825, *Diccionario manual bascongado y castellano, y elementos de Gramática*, Donostia.
- Azkarate, M., 1992, «Larramendiren hitz-eraketa», in Lakarra (arg.), 207-219.
- Bakker, P., G. Bilbao, N. G. H. Deen & J. I. Hualde, 1991, *Basque pidgins in Iceland and Canada*, ASJU-ren Gehigarriak, 23, Donostia 1991 (= ASJU 25/2. 315-467).
- Barber, Ch., 1976, *Early Modern English*. London: André Deutsch.
- Bilbao, G., 1992, «Pouvreauren hiztegi laukoitza», ASJU 26/2, 341-389.
- Bourland, C. B., 1974, "The Spanish schoole-master and the polyglot derivatives of Noel de Berlaumont's vocabulaire", *Revue Hispanique* 81, 283-318.
- Brunot, F., 1906, *Histoire de la langue française des origines à nos jours*. Berrarg. A. Colin, Paris, 1967.
- Colón, G., & A.-J. Soberanas, 1985, *Panorama de la lexicografía catalana*, Encic. Cat., Barcelona.
- Cooper, L., 1960a, «Sebastián de Covarrubias: una de las fuentes principales del *Tesoro de las dos lenguas francesa y española* (1616) de César Oudin», *BH* 62/4. 367-397.
- _____, 1960b, "Girolamo Vittori y Cesar Oudin: un caso de plagio mutuo", *NRFH* 14/ 1-2, 3-20.
- _____, 1962, "El *Recueil* de Hornkens y los diccionarios de Palet y de Oudin", *NRFH* 16/ 3-4, 297-328.
- Corro, A. del, 1636, *Reglas gramaticales para aprender la lengua española y francesa*, L. Nietoren arg. eta ikerketa, Arco/Libros, Madrila, 1988.
- Deen, N. G. H., 1992, «*Glossaria Duo Vasco-Islandica*», G. Bilbaoren itzulpen eta argitalpena eta G. Bilbao eta J. I. Hualderen hitzaurreekin, in Bakker et al. 1991, 17-106.
- Dodgson, E. S. (arg.), 1897 [1653], *Modo breve de aprender la lengua vizcaina compuesto por el Ldo. Rafael Micoleta, presbitero de la muy leal y noble villa de Bilbao*, F. de P. Díaz, Sevilla.
- _____, 1898, "The Biscayan grammar. Vocabulary and bilingual dialogues of Rafael Micoleta (Bilbao 1653)", *RLPbC* 31, 35-41.
- _____, 1901, "Quelques manuscrits basques biscayens", *RLPbC* 34, 85-101.
- Filipovic, R., 1986, "The beginings of lexicography in Croatia" in Hartmann (arg.), 65-73.
- Foulché-Delbosc, M. (= "Marcel Gauthier"), 1919, "Diálogos de antaño", *Revue Hispanique* 45, 34-238.
- Gallina, A., 1959, *Contributi alla storia della lessicografia italo-spagnola dei secoli XVI e XVII*, Olschki, Firenze.
- Hartmann, R. R. K., (arg.), 1986, *The History of Lexicography. Papers from the Dictionary Research Centre Seminar at Exeter, March 1986*, (Studies in the History of the Language Sciences, 40), John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia.
- _____, (arg.), 1989, *Lexicographer and their works*. Univ. of Exeter.
- Hayashi, T., 1978, *The Theory of English Lexicography, 1530-1791*, (Studies in the History of Linguistics, 18), John Benjamins, Amsterdam.
- _____, 1980, "Principles of English lexicography in the early 17th century", in Koerner (arg.), 94-101.
- Ilson, R. F., 1986, "Lexicographic archeology: comparing dictionaries of the same family" in Hartmann (arg.), 127-136.

- Jongh, W. F. J. de, 1949, *Western Languages Manuals of the Renaissance*, The Univ. of New Mexico Press, Albuquerque.
- Kerejeta, Mª J., 1991, «Oihenart Silvain Pouvreauren hiztegi», *ASJU* 25/3, 865-899.
- Kibbee, D. A., 1986, "The Humanist period in Renaissance bilingual lexicography" in Hartmann (arg.), 137-146.
- _____, 1987, "Bilingual lexicography in the Renaissance Palsgrave's English-French lexicon (1530)", in Aarsleff et alii (arg.), 179-188.
- Kintana, X., 1971, *Linguistika orain arte*, Lur, Donostia.
- Koerner, K., (arg.), 1980, *Progress in Linguistic Historiography*, (Studies in the History of the Language Sciences, 20), John Benjamins, Amsterdam.
- Lakarra, J. A., 1984, *Euskal Thesauruserako Gaiak: Hegoaldeko Testuak (1700-1745)*, tesina argitaragabea, EHU-Gasteiz.
- _____, 1985, "Larramendiren hiztegi gintzaren inguruan", *ASJU* 19/1, 9-50.
- _____, 1987, «Lécluseren euskal gramatika. Euskalaritzaren historiako lanabesak (I)», *ASJU* 21/3, 813-916.
- _____, 1991a, «Testukritika eta hiztegiak: Harriet eta Larramendi», in id (arg.), 217-258.
- _____, 1991b, (arg.), *Mitxelena magistri sacrum*, (*ASJU*-ren Gehigarriak, 14), Donostia.
- _____, 1992a, «Larramendirekin aurreko hiztegi gintzaren historiak: aztergai eta gogoeta», in id (arg.), 279-312.
- _____, 1992b, (arg.) *Manuel de Larramendi. Hirugarren mendeurrena (1690-1990)*, Andoaingo Udala-Euskaltzaindia-Gipuzkoako Foru Aldundia-Eusko Jaurlaritzako Kultura Saila, Andoain.
- _____, 1993, *Ikerketak XVIII. mendeko hiztegi gintzaren etorkiez*. Tesi argitaragabea, EHU-Gasteiz.
- _____, 1994a, *Harrieten Gramatikako hiztegiak (1741)*, "ASJU-ren Gehigarriak", Donostia.
- _____, 1994b, "Euskal hiztegi gintzaren historiako: II. Gogoetak Urteren hiztegi gintzaz", *ASJU* 28: 3, 871-884.
- _____, 1994c, "Euskal hiztegi gintzaren historiako: III. Urteren Gramatikako hiztegia", *ASJU* 28: 3, 885-914.
- _____, 1995, "Pouvreauren hiztegiez eta hiztegi gintzaren historiak", *ASJU* 29/1, 3-52.
- _____, 1996, "Lexiko berrikuntza euskal hiztegi zaharretan: zenbait ikergai", *Uztaro* 19: 3-40.
- _____, 1998, «*Hirur lengoaietan tresora*: II. Elkarrizketak», *ASJU*-n argitaratzeko lana.
- _____, prestatzen, *Hiztegi eta hitz zerrenda zabarrak*.
- _____, & B. Urgell, 1988, «Lécluseren hiztegia. Euskalaritzaren historiako lanabesak (II)», *ASJU* 22/1, 99-211.
- Lépinette, B., 1989, «Contribution à l'étude du *Tesoro* de Sebastián de Covarrubias (1611)», *HL* 16/3, 257-310.
- _____, 1991, "Etude du *Tesoro de las dos lenguas* (Paris 1607) de César Oudin", *Iberoromania* 33, 28-58.
- _____, 1992, "La postériorité lexicographique de Nebrija. Les *Vocabularius Nebrissensis* latin-français (1511-1541)", *HL* 19: 2/3, 227-260.
- Lope Blanch, J. M., 1989, "El *Vocabulario de las dos lenguas toscana y castellana de Cristóbal de las Casas*". Berrarg. in 1990b, 111-124.
- _____, 1990a, "La lingüística española del siglo de Oro" in 1990b, 5-50.
- _____, 1990b, *Estudios de historia lingüística hispánica*, Arco/Libros, Madril.
- Malkiel, Y., 1975 [1960], "A typological classification of dictionaries on the basis of distinctive features" in Householder, F. W., & S. Saporta (arg.), *Problems in lexicography*, 3. arg., Indiana University, Bloomington, 3-24.
- Matoré, G., 1967, *Histoire des dictionnaires français*, Larousse, Paris.

- Mendiguren, X., 1995, *Euskal itzulpenaren historia laburra*. Elkar, Donostia.
- Mitxelena, K., 1958, "Introducción" in Mitxelena & Agud (arg.). [Orain SHLV-n, II, 762-82].
- _____, 1961, "Euskal itzegilleak XVII-XVIIIgarren mendeetan", *Euskera* 6, 7-22. [Orain SHLV I, 361-372].
- _____, 1970, *Estudio sobre las fuentes del diccionario de Azkue*, Centro de Estudios Históricos de Vizcaya, Bilbo.
- _____, 1984, "Aurkezpena" in Sarasola 1984, 11-23. [Orain SHLV I, 349-360].
- _____, 1988, *Sobre historia de la lengua vasca*, J. A. Lakarra (arg.), ASJU-ren Gehigarriak 10, Donostia, 2 lib.
- _____, & Agud, M., 1958, *Nicolao Landucci. Dictionarium Linguae Cantabrigiae (1562)*, ASJU-ren Gehigarriak 3, Donostia.
- Niederehe, H.-J., 1986, «La lexicologie espagnole jusqu'à Covarrubias», *HEL* 8/1, 9-19.
- _____, 1987a, «La lexicografía española desde los principios hasta el año 1599», in Aarsleff et al. (arg.) 157-166.
- _____, 1987b, «Les dictionnaires franco-espagnols jusqu'à 1800», in Sarmiento (arg.), 13-26.
- _____, & K. Koerner (arg.), 1990, *History and Historiography of Linguistics. ICHoLS IV, Trier, 24-28 August, 1987*, (Studies in the History of the Language Sciences, 51), John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia.
- Oihenart, A., 1656, *Notitia utriusque Vasconiae tum Ibericae tum Aquitanicae*, Paris. 2. arg. gehitua (1.koa 1638). Gazt. itz. J. Gorosterratzuk moldatua, *RIEV* 17 (1926), 19 (1928).
- Osselton, N. E., 1973, *The Dumb linguists. A study of the earliest English and Dutch dictionaries*. Leiden & Oxford University Press.
- _____, 1989a, "On the history of dictionaries" in Hartmann (arg.), 13-21.
- _____, 1989b, "Alphabetisation in monolingual English dictionaries to Johnson", in Hartmann (arg.), 165-173.
- Oudin, C., 1607, *Thrésor des deux langues, française et espagnole*, Paris. *Berrarg. ...Reueu, corrigé et augmenté d'une infinité d'omissions, additions, Locutions, phrases, proverbes, Sentences & recherches tirées du Thrésor de Covarrubias*, Lyon, 1665.
- Oyharçabal, B., 1989, "Les travaux de grammaire basque avant Larramendi (1729)", *ASJU* 23/1, 59-73.
- Percival, W. K., 1975, «The Grammatical Tradition and the Rise of Vernaculars», in Sebeok (arg.), 231-276.
- Quemada, B., 1968, *Les dictionnaires du français moderne (1539-1863)*, Didier, Paris.
- Salmon, V., 1979, *The Study of Language in 17th Century England*, MIT Press, Cambridge.
- _____, Berrarg. (Studies in the History of Language Sciences, 17), J. Benjamins, Amsterdam.
- _____, 1985, «The Study of Foreign Languages in 17th-Century England», *HEL* 7/2, 45-70.
- Sánchez Regueira, I., 1981, "La *Grammaire Espagnolle* de C. Oudin: formas y funciones del español en el cruce de los siglos XVI y XVII", *Verba* 8, 113-169.
- _____, 1982, "César et Antoine Oudin: étude comparative des éditions de son *Thrésor* et son importance dans le domaine de la lexicographie", *Verba* 9, 329-340.
- Sarasola, I., 1984hh, *Hauta-lanerako euskal hiztegia*, Gipuzkoako Kutxa, Donostia.
- _____, 1986, «Larramendiren eraginaz eta», *ASJU* 20/1, 203-215.
- Saroihandy, J., 1922, «Oihenart contra Garibay y Morales», *RIEV* 13, 448-455.
- _____, 1923, «Doctrina gramatical de Oyhenart», in *Tercer Congreso de Estudios Vascos. Lengua y Enseñanza*, 41-46, Eusko Ikaskuntza, Donostia.
- Sebeok, T. A., 1975, (arg.), *Historiography of Linguistics, (Current Trends in Linguistics, 13)*, Mouton, The Hague, 2 lib.
- Snell-Hornby, M., 1986, "The bilingual dictionary. Victim of its own tradition", in Hartmann (arg.), 207-218.

- Starnes, T. de W. & G. E. Noyes, 1946, *The English Dictionary from Cawdrey to Johnson 1604-1755*, Chapel Hill, N. Carolina. Berrarg. G. Steinen sarrerarekin, John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia, 1990.
- Stein, G., 1985, *The English dictionary before Cawdrey*. Lexicographica Series Maior, 9, Tübingen, Niemeyer.
- _____, 1986, "Sixteenth-century English-vernacular dictionaries", in Hartmann (arg.), 219-.
- _____, 1989, "The emerging role of English in the dictionaries of Renaissance Europe", *Folia Linguistica Historica* 9: 1, 29-138.
- Steiner, R. J., 1970, *Two centuries of Spanish and English Bilingual Lexicography 1590-1800*. The Hague, Mouton.
- _____, 1986, "The three-century recension in Spanish and English lexicography", in Hartmann (arg.), 229-239.
- Tovar, A., 1980, *Mitología e ideología sobre la lengua vasca*, Alianza Ed., Madril.
- Urkizu, P. (arg.), 1971, «Tresora hirur linguayetakua Frantzesa, Española eta Heskua», *ASJU* 5, 175-191.
- _____, 1983, "Edward Lhwyd-en hiztegi poliglota (1703)", *Euskera* 28/2, 387-401.
- _____, 1986, «Euskara XVI-XVII. mendeetako zenbait idazle atzerritarrengan», *ASJU* 20/2, 343-50.
- _____, 1989, *Pierre D'Urteren hiztegia*, Deustuko Unibertsitatea-EUTG, Donostia, 2 lib.
- Verdonk, R. A., 1979, "Contribución al estudio de la lexicografía española en Flandes en el siglo XVII (1595-1707)", *BRAE* 59, 289-369.
- _____, 1988, «El diccionario plurilingüe llamado "Anónimo de Amberes" (1639), reflejo de la lexicografía española en Flandes», in Ariza et al. (arg.), 995-1002.
- Villasante, L., 1979, *Historia de la literatura vasca*. 2. arg. gehitu eta hobetua. EFA, Oñati.
- Vinson, J., 1881, «Les premiers grammairiens basques. Notes de Sylvain Pouvreau», *RLPbC* 14, 109-119.
- _____, 1891-97, *Essai d'une bibliographie de la langue basque*. Berrarg. faksim. Urquijoren oharrekin (*ASJU*-ren Gehigarriak, 9), Donostia, 1984.
- _____, 1910, «Le vocabulaire de Pouvreau», *RIEV* 4, 139-141.
- Viñaza, Conde de la [C. Muñoz y Manzano], 1893, *Biblioteca histórica de la filología castellana*, M. Tello, Madril. Berrarg. faksim. Atlas, Madril, 1978, 3 lib.
- Zelaieta, A., 1988, "Rafael Micoleta Çamudio: *Modo breve de aprender la lengua vizcayna*", *Eusko Ikaskuntza, Hizkuntza eta Literatura* 7, 133-214.

5. Edizioa

- [i] L'INTERPRECT | Ou Traduction du François E[spagnol] & Ba[sc]que de VOLTOIRE | CONTENANT | Plusieurs Parties ain[si] in qu'est Contenu à la Table | Dernier E[scrip]te. | (lorea) | A LYON | Par A. ROVYER·Imprimeur du ROY. 1620.¹
- [ii] TABLE DE | L'INTERPRECT OV TRADVCTION DV | François E[spagnol] & Basque contenant les | parties [u]yuanes.

SPECE DE GRAMMAIRE

PRIMO des Aduerbes, Conionctions, & Propositions à folio 1.

Les Pronoms à folio 11.

Les Verbes Coniugaisons aueq leur Temps & aultres particularitez deppendants diceux à folio 14.

Dictionaire Alphabetiq depuis lettre A. iusques à lettre V. à folio 41.

Pour compter, & pour les Iours, Sepmaines, Mois & Ans à folio 122.

- [iii] COLLOQVES ET DIALOGVES PRO- / PRES ET NECESSAIRES EN DI- / vers Negoce & affaires pour la / dicte Traduction

PREMIER pour ceulx quy vont par chemin ou font voiage Chapitre Premier à folio 132.

SECOND Pour les voiageurs & pour les hostes tenans logis & Cabaretz. Chapitre 2. à folio 153.

POUR Traicter aueq gens de Bourse ou daultres places & Negotiations. Chap. 3. à folio 172.

DEVIS & propos entre Banquiers Courratiers. Chapitre 4. à folio 188.

PROPOS & Deuis ordinaires que tienent & doiuent Sçauoir les Corratiers des Changes & aultres Semblables. Chapitre 5. à folio 195.

- [iv] DEVIS & propos entre Marchans Courratiers & Messagers. Chapitre 6 à folio 198.

DEVIS propres aux Commis dung poix commung embaleurs & portefaix Chapitre 7. folio 210.

POVR les marchands François Espagnols, Flaments & autres tenants Cassiers ou Facteurs Chapitre² 8. folio 218.

POVR les recepueurs solciteurs ou procureurs daffaires Chapitre 9. à folio 227.

POVR traicter auec Marchans de Soye Merciers Chappeliers Orpheures & aultres Boutiquiers Chapitre 10. folio 243.

POVR les Marchands Drapiers de Drap de Layne Chapitre 11. à folio 249.

POVR traiter aueq les Talheurs ou Cousturiers Chapitre 12 folio 263.

(1) Eskuz urtea hitzaurrean zehaztu bezala. (2) Or. *-pirte*.

- [v] POVR les Cordonniers ou Sabatiers. Chapit. 13 à folio 267.
 POVR faire vne³ Messagerie ou Mandement. Chapitre 14. folio 274.

FIN

[figura]

- [vi] AV LECTEUR SALVT

AMY IE TE DIRAY en peu de paroles, comme j'estime que tu remarqueras pour le plus jimportant en ce mien Interpret ou Traduction du François, Espagnol, & Basque, les difficultes, doubttes, & contrarietes qui se rencontrent & se treuuent ordinairement, non seulement en particulier à ceste traduction Basque, Mais en toutes aultres, tant pour la diuerssite, Sens, termes, & façons de parler, que notammant de l'ortographe, apostrophes, punctuations, & aultres particularitez diceux à tout les trois langages, Mesmes au Basque, qui n'a point heu de correction autorisée,

- [vii] ou Emologuée comme les aultres.

Tellement que je te prieray de croire, que si j'auois à commencer cest oeuvre que ie ne voudrois pour ce qui est de plus precieux en ce Monde me remettre en lisse pour en voir la fin ou lissue que j'en voids maintenant.

Comme aussi j'estime cest essay n'appartenir q'ua personages fort capables & experimentez en ces affaires traductifs ou interpretatifs, en ayant vllou jcy suiuant, poser pour la langue françoise quelques exemples, de certains Mots ou dictionns, que neaulmoings estants plusieurs diceuls differends en lettres & sillabes ne signifient q'une mesme chose, ce que ie treuue presque de mesme à l'Espagnol & Basque, pour la grand quantité & source des propos, Mots, Paroles, Dictionns & termes q'uon à jnuenté, Inuente, & peult inuenter journellement, deriuant & sortant de ces Antiques langages, Gregs, Latins & aultres, ov de la subtilité & jnuetiô des Esprits de maîtenât

- [viii] De sorte que ie ne doute point que je n'aye des controlleurs & discoureurs à cause de ce difficile ourrage.

Mais je leur respondray briuefement, que lors qu'ils en auront faict autant à leur Mode, par apres nous pourrons deuiser du tout Considerere que ce que j'en ay faict, cest pour le bien & comodite du public & pour la jeneusse avecq grand peine, labour & frais, Dequoy je me contenteray pour le present sans aultre, Estimant que du moins Dieu cognoistra mon intention & volenté,

Tu auras aussi à remarquer ou considerer comme ordinairement de trois ou quatre lieues en distance de Terre ou Pais, il ce void & ce treuue changement de langage, presque par tous endroids, & quil est impossible de comprendre ou rapporter dung particulier vng general, Tant y à que pour le Basque ie lay traduit tel quil se parle au melheur endroidt des Basques,

(3) Or. *vne*.

qu'est à S. Iehan de Lus & Siboure, que te sera pour aduys, & pour le François & Espagnol,

[ix] les capables & experimentez scauent les differences & difficultez quy se treuent en eulx, comme j'ay dict cy dessus. A DIEV.

EXEMPLES A REMARQVER EN CEST OEUVRE Sur la presente traduction des trois Langages tant pour le Sens, Intelligence, que Orthographe & Prononciation.

Allez, Cheminez, Marchez.

Voiez, Regardez, Espiez.

Entendez, Escoutez, Oyez.

Parlez, Dictes. Apportez, Bailhez, Donnez.

Treuer, Cercher, Chasser, Pourchasser.

Venez, Tournez. Inuyter, Conuyer.

AVEC CONIUNCTION

Que voulez vous, Que demandez vous, Que cherchez vous.

[x] le traduyray, Interpreteray ou Translateray.

Faire apprendre, cognoistre, Sçauoir, Entendre, Comprendre, Ouyr, Escouter & Sentir.

Detenteurs du bien daultroy, Vsurpateurs, Rauisseurs & Rapineurs. Aussy, Ainsy, Alors.

Subtil, fin, Caut, Rusé, Astuçe, Madré, Meschant, Ennemy, Aduersaire. Menteur, Mensonger.

Superbe, Fier, Audacieux, Arrogant, Glorieux, D'esdaigneux.

DE L'ORTOGAPHE ET PRONONCIATION

Je men vay vous treuer. Ne vous hastez pas Chrestien.

Eaues, Eau, Estans, Vielhards, Vielhesse.

Philosophie, Excessiue, Escripiture, Nostre, Theatre, Famille.

Iournées, Trophées, Yurongnes.

APOSTROPHES

D'ailleurs, l'aime, lh'onore.

[xi] Dh'abondant, Qu'en, Qu'elque Oeuure.

l'alhe, l'appelle, l'ay. L'hiuer, l'aesté, l'aer.

L'heure, l'habitant, l'heur.

Q'ung,⁴ Q'uainsin, Q'uordinairement.

[figura]

(4) Or. apostrofo gabe.

	De LOS ADVERBIOS CONJONCCIONES y PROPOSITIONES.	ADVERBES CONIIONC- TIONS et PROPOSITIONS	ADVERBIOEN PREPOZI- CIO-naren eta Conjon- çionaren.
[1]	Agora oy o oy en día ayer ante ayer mañana después de mañana cada hora cada momento cada semana	Maintenant ou asteure aujourdhy ou huy hier auanthier demain apres demain chasq'une heure chasque moment chasque Sepmaine	Orain egun edo gaur adço herenegun bihar edçy oren oroz orduoroz aste oroz
[2]	cada més cada año alguna vez poco ha quando temprano tardé si no ogaño siempre muçhas vezes pocas vezes a las vezes	chasque mois chasque an aucunefois pieça ou n'aguere quand de bonne heure tard ouy nenny ou non ceste année tousiours maintesfois peu souuant à la fois	ilhiabete oroz vrte oroz betihere batxuetan ⁵ guerostiq noix muguonean berand bay ez vrte hunetan bety edo egun oros hainix etan goutitan colpebatez
[3]	de hora a otro mientras entretanto luego de qui a vn rato aquy por a quy aca ay o ally alla fuera adentro abaxo arriba	d'heure à aultre cependant entre tant incontinent en bref ou tost ycy par ycy ça la dela hors ou dehors dans ou dedans embas la hault	orenetic orenera anartean bitartean fite berehala ⁶ laster hemen hemendic hunat han alde hartan campuan barnean beherean gainyan
[4]	por alla por ay	par la la contre	handiq ⁷ haren aldean

(5) -n erdi hautsita. (6) Or. *berc*-. (7) Or. -ig.

	de lexos	de loing	vruititiq
	de cerca	de pres	hurbiliatiq ⁸
	enfrente	à l'opposite ou deûâd	aitsinian
	vna vez	vne fois	behin
	la primera véz	la premiere fois	lehenbiçiquo aldian
	dos vézés	deux fois	bihaldiz
	primero	premier	lehenbiçiriq
	secundo	second	bigarreanean
	primeramenté ⁹	premierement	lehenbiçiriq
	secundamenté	secondement	bigarreanean
	a la postre	au dernier	asquenean ¹⁰
	finalmenté	fynalement	ac-habaxean
[5]	de aquy adelanté	dores en auant	hemendic haitsinierat
	tras esto	apres ce	handiq harat
	de nuebo	derechef	berriz
	al fin final	en fin final	asqueneco achabatxean
	al cabo	au bout en la fin	haren buruban
	cata ai a Iuan	voila Iehan	hara Ioanis
	a my padre	mon pere	ene aita
	el camino	le chemin	bidea
	la vida	la vie	biçia
	cata aquy la verdad	voicy la verite	huna eguya
	al señor	le seigneur	Iauna
	my bolsa	ma bource	ene molça
[6]	porqué	pourquoy	çergatic
	quantas ¹¹ vezes	combien de fois	sêbat aldis edo sêbatetâ
	adondé	ou	norat
	adondé	d'ou	norat
	dés désquando	despuis quand	noizesqueros
	en cuya casa	chez qui	noren baitan
	como	comment	nola
	que	quoy	çér
	y pues	& puis	eta guero
	casý	quasy ou presque	allaxu edo casý
	a penas	à peyne	miraz
	poco mas omenos	peu ou moins	goutibat goura behera
	a la antigua	à lancienne	lehenagoco guyssa
	la moderna	à la moderne	orainguo ¹² guýza
[7]	à la aldeanesca	à la paisane	paisâ guiza laborari guiza
	por amistad	par amytié ou amour	amodioz
	por indignacion	par desdaîg ou despit	despitez
	por ennoio	par ennuy	tristeçiaz
	en burla	par jeu ou moquerie	dostetan edo çignetan

(8) Cf. 10. or. *hurbilietiq* (9) Or. *-már-*. (10) Or. *asg-*. (11) Or. *-tes*. (12) Or. *-ngño*.

	de veras	à escient	veren [n]ahiz
	por desgraçia	par meschef	oustegabez
	por inuidia	par enuye	invidiaz
	a manos iuntas	à mains jointes	escoaq bilduriq
	de rodillas	à genoulx pliez	belhauricaturiq
	a cabeça descubierta	à teste nue	bourua aguerturiq
	en escuras	en obscurite	ilhonbean
	virtuosamenté	vertueusement	vertutezquy ¹³
	ruynamenté	meschamment	gaistoquy ¹⁴
[8]	de buena gana	volontiers	gogo onez
	vn poco	vn peu	goutibat
	harto o assaz	assez ou prou	asco
	demasiado	trop	sobera
	muçho	beaucoup	hainyz
	menos	moyns	gutiago
	no muçho	non guere	ez hainytz
	a linuyesso	à l'enuers	contra
	de trauiesso	de trauers	trausersean edo treués
	a vn cabo	à vng bout	bo[u]ru batean
	hazia tras	à reculons	guibelat
	comigo	au eq moy	enequien
	contigo	aveq toy	hirequyn
	consgo	au eq soy	harequin
[9]	con el	au eq estuy cy	hunequin
	con ella	quand & elle	harequin
	con ellos	au eq eulx	hequin
	con nosotros	au eq nous	gourequin
	con vosotros	quand & vous	çurequin
	con todos	au eq tous	guçiequin
	por cierto o verda- deramente	veritablement	eguiazquy
	a fé	à foy	fedeaz
	después	despuis	guerostiq
	por ventura	par aduventure	venturas
	alomenos	pour le moyns	gutienean
	siquiera	au moings	bedere
	tambien	aussy ou &	halabér edo eta
[10]	pero	toutesfois ou mais	guçiarequin
	empero	nealmoingts	edolariq
	comuiené a saber	a çauoir	iaquitecox ¹⁵
	por tanto	pour aultant	hartaracox
	por esso	pour ce	çeren
	cerca	aupres	aldean hurbil

(13) Or. -zgyy. (14) Or. -guy. (15) Or. -erox.

	lexos	loing	vrruity
	adelanté	deuant	aitsînean
	atras	derriere	guybelean
	de cerca	depres	hurbilletiq ¹⁶
	entré	entre	artean
	iunto	joint	daçhecola
	cabé	pres	hurbil
	alla	oultre	aitzinera
[11]	allende	dela	handic edo hara
	al deredor	à lentour	inguruan
	segun	selon	arabera
	sobre o ençima	dessus	gañean
	con	auaq	harequin
	de	de Baione	Baiona-tic
	en	en la chambre	guelan edo gambaran
	sin	sans luy	hura gabe
	debaxo	soubz	azpian
		PRONOMS	
	Yo o mismo	moy ou je	ny
	tu-tuyo	tu ou toy	hi edo hic
[12]	su-suyo	soy ou sien	hura edo harena
	el a quel	il ou luy	harc edo hura
	esté	cestuy la	hunec beraq
	esso	celluy la	harc beraq
	mio o my	mien ou mon	enea edo neurea
	tuyo	tien ou ton	hirea
	suyo-su	sien ou son	haren bera arena ¹⁷
	nuestro	nostre	gurea
	vuestro	vostre	çurea
	nos	nous	gu
	vos	vous	çueq
	ellos o aquellos	ils ou eulx	heq
	mis ¹⁸ hijos o hijas	mes enfans	ené vmeac
	suos hijos	ces enfans	haren vmeac
[13]	nosotros	nous aultres	gu
	vosotros	vous aultres	çueq
		FOEMININS	
	ella	elle	hura
	aquella	icelle	hura bera
	esta	estela	houra
	essa	cellela	haracco hura

(16) Cf. 5. or. *hurbiliatic*. (17) Cf. 11 lerro beherago *hura bera*. (18) Or. *mio*.

	mierne ¹⁹	mienne	ennea
	tuya	tienne	hirea
	suya	sienne	harena
	yo misma	moy mesme	nerory
[14]		VERBES <i>Ou coniug.</i>	
	Tiempo presenté	<i>Temps present</i>	Demboura presenteâ
	yo hablo	Ie parle	minçatçen nauç
	tu hablas	tu parles	minçatçen ais
	el habla	il parle	minçatçen duç
	nosotros hablamos	nous parlons	minçatçen guaituç
	vos hablays	vous parlez	minçatçen çareté
	ellos hablan	ils parlent	minçatçen dituç
	yo veo	ie voy	icusten ²⁰ diat
	tu vés	tu voids	icusten duç
	el veé	il void	icusten diç
	nosotros vemos	nous voions	icusten diagu
[15]	vos veis	vous voiez	icusten duçué
	ellos veen	ils voient	icusten dié
	yo hago	Ie fay	eguiten diat
	tu hazes	tu fais	eguiten duç
	el hazé	il faict	eguiten diç
	nosotros hazemos	nous faisons	eguiten diagu
	vos hazeis	vous faictes	eguiten duçué
	ellos hazen	ils font	eguiten dié
	yo digo	ie dy	erraten diat
	tu dizés	tu dis	erraten duç
	el dize	il dict	erraten diç
	nosotros dezimos	nous disons	erraten diagu
[16]	vosotros dezís	vous dictes	erraten duçué
	aquellos dicen	ils disent	erraten dié
	Tiempo imperfecto	<i>Temps imparfait</i>	Dembaura imperfe.
	yo hablaua	Ie parloye	minçatçen nynduen
	tu hablauas	tu parlois	minçatçen inçen
	el hablaua	il parloict	minçatçen ven
	nosotros hablauamos	nous parlions	minçatçen guintuen
	vosotros hablauades	vous parliez	minçatçen çigñeten
	ellos hablauan	ils parloient	minçatçen ituen
	yo veyá	Ie voiois	icusten nien
	tu veyas	tu voiois	icusten ven
[17]	el veyá	il voioict	Icusten çien
	veyamos	nous voions	icusten guindien
	veyades	vous voiez	icusten çinduten
	veyan	ils voient	icusten çiteen

(19) Frantsesezkoaren gainean egindako hutsa; cf. 12. orriko *mio o my*. (20) Or. *inc-*.

	yo hazia	Je faisoye	Eguiten nien
	tu hazias	tu faisois	eguiten ven
	el hazia	il faisoit	eguiten çien
	haziarnos	nous faisions	eguiten dien
	haziades	vous faisiez	eguiten çinduten
	hazian	ils faisoient	eguiten çiteen
	yo dezia	Je disoye	Erraten nien
	tu dezias	tu disois	erraten ven
[18]	el dezia	il disoit	erraten çien
	deziarnos	nous disions	erraten guindien
	deziades	vous disiez	erraten çinduten
	dezian	ils disoient	erraten çiteen
	Tiempo perfecto	<i>Temps parfait</i>	Demboura perfect.
	yo hablé	J'ay parlé	minçatu nauc
	tu hablaste	tu as parlé ou parlas	minçatu aiz
	aquel hablo	il à parlé ou parla	minçatu duç
	hablamos	nous auons parlé ou parlames	minçatu gaituç
	hablastes	vous auez parlé	minçatu çarete
	hablaron	ils ont parlé	minçatu dituq ²¹
[19]	yo vi	Jay veu, ou vey	ic-husi diat
	tu viste	tu as veu ou vis	ic-husi duç
	el vio	il à veu ou veid	ic-husi diq
	vimos	nous auons veu	ic-husi diagu
	vistes	vous auez veu	ic-husi duçué
	vieron	ils ont veu	ic-husi dié
	hizé	j'ay fait ou fy	Eguin diat
	hiziste	tu as fait ou fis	eguin duç
	hizo	il à fait ou fit	eguin diq
	hizimos	nous auons fait	eguin diagu
	hizistes	vous auez fait	eguin duçue
	hizieron	ils ont fait	eguin dié
[20]	Yo dixe ²²	J'ay dict, ou dy	Erran diat
	tu dixiste	tu as dict ou dis	erran duç
	il dixo	il a dict ou dict	erran diq
	nosotros diximos	nous auons dict	erran diagu
	vosotros dixistes	vous auez dict	erran duçué
	ellos dixeron	ils ont dict	erran dié
		<i>Temps plus que parfait</i>	
	Yo tenia hablado	J'auoy parlé	Minçatu nynduen
	tu tenias hablado	tu auois parlé	minçatu incen
	el tenia hablado	il auoit parlé	minçatu ven ²³

(21) Or. *aiz* tartean, honetan eta aurreko hiruretan. (22) Or. *dixe*. (23) Or. *invuen*. Cf. *ouen* 11 lerro behegaro.

	teniamos hablado	nous auions parlé	minçatu guintuen
	teniades hablado	vous auiez parlé	minçatu çigneten
[21]	tenian hablado	ils auoient parlé	minçatu ituen
	yo tenia visto	Je auois veu	Ic-hussi nyen
	tu tenias visto	tu auois veu	ic-hussi çi[n]duen
	el tenia visto	il auoict veu	ic-hussi çien ²⁴
	teniamos visto	nous auions veu	ic-hussi guindien
	teniades visto	vous auiez veu	ic-hussi çinduten
	tenian visto	ils auoient veu	ic-hussi çiteen
	yo tenia heçho	Je auois faict	Eguin nyen
	tu tenias heçho	tu auois faict	eguin ²⁵ ouen
	el tenia heçho	il auoit faict	eguin sien
	teniamos heçho	nous auions faict	eguin guindien
	teniades heçho	vous auies faict	eguin çinduten
[22]	tenian heçho	ils auoient faict	eguin çiteen
	Yo tenia dicho	Je auois dict	Erran nyen
	tu tenias dicho	tu auois dict	erran ouen
	el tenia dicho	il auoict dict	erran çien
	teniamos dicho	nous auions dict	erran guindien
	teniades dicho	vous auies dict	erran çinduten
	tenian dicho	ils auoient dict	erran çiteen
	Tiempo futuro ò venidero	<i>Temps futur ou aduenir</i>	Datorquen de[n]boraq
	Yo hablaré	Je parleray	Minçatoquo ²⁶ nauc
	tu hablaras	tu parleras	minçatoquo aiz
	el hablara	il parleras	minçatoquo duq
[23]	hablaremos	nous parlerons	minçatoquo gaituq
	hablareys	vous parleres	minçatoquo çaraté
	hablaran	ils parleront	minçatoquo dituq
	Yo verá	Je verray	Ic-hussiquo diat
	tu verras	tu verras	ic-hussiquo duzu ²⁷
	el vera	il verra	ic-hussiquo diq
	veremos	nous verrons	ic-hussiquo diagu
	vereis	vous verres	ic-hussiquo duçué
	ellos verran	ils verront	ic-hussiquo dié ²⁸
	Yo haré	Je feray	Eguigñen diat
	tu haras	tu feras	Eguigñen duq
	el hara	il fera	Eguigñen diq
[24]	nosotros haremos	nous ferons	Eguigñen diagu
	vos hazeis	vous ferez	Eguigñen duçué
	ellos haran	ils feront	Eguigñen dié

(24) Or. *çi-* bat gehiago hemen eta hurrengo hiruretan. (25) Or. *eng-* hemen eta hurrengo hiruretan. (26) *-to-* hemen eta bestetan; cf. hurrengo orrian. (27) Or. *duzué*. (28) Or. *dudité*; honek eta aurreko hirurek *du-*.

	Yo diré tu diras el dira diremos vos direis ellos diran	Ie diray tu diras il dira nous dirons vous direz ils diront	Erranen diat Erranen duq Erranen diq Erranen diagu Erranen duçué Erranen ²⁹ dié
	Mandando habla vé [25] haz di anda aué sabé sez	<i>Imper. en cōmandant</i> Parle voy fay dy va ayes şçache soyes	Manatçean minçady veha çac eguiq erraq oha duquean ³⁰ iaquin deçan ³¹ aiçen
	Vedando No iuraras no mentiras no hurtaras no mataras no fornicaras no diras mal [26] hablad ved hazed dezid andad venid tomad esperad ³³	<i>En defendant</i> Ne iure pas ne ments pas ne desrobe pas ne tue pas ne paillarde pas ne m'esdy pas Parles voyez faictes dictes allez venez prenez attendez	Deffendatcean ³² stessela iuraçac ^{32b} stessela erran gueçurrac stessela erran ebats stessela erran hil stessela erran palharda stessela guazqui erran minça çaité beha çaité eguiçu erraçu çouaz çato har çaçü igouriquaçü
	Desseando que yo hablasse que tu hablases que el hablasse [27] que hablásemos que hablásedes que ellos hablássen que yo viessé que tu viesses	<i>Optat. en desirant</i> Que ie parlasse que tu parlases que il parlat que nous parlissions que vous parlassies que ils parlassent Que ie visse que tu visses	Deziratzean Minça nendin minça hendin çedin minça quinteçen çintesten çitesten Ic-hus neçan ic-hus cigñeçan

(29) Honek eta aurreko laurek *-añen*. (30) *-an* mugitua mikrofilmean. (31) *-n* mugitua mikrofilmean. (32) Hurrengo zazpi lerroetan soilik lehen hitzak irakur litezke mikrofilmean; Stempf-en koptatik ematen ditur gainerakoak. (32b) Sic; cf. 34. oharra beste "paradigma-huts" baterako. (33) Or. *-and*.

	que el viessé	que il visse	ic-hus çeçan ³⁴
	que viessemos	que nous vissions	ic-hus guigneçan
	que viessedes	que vous vissiez	ic-hus cigñeçaten
	que viessen	que ils vissent	ic-hus çeçaten
	que yo hisiesse	Que ie fisse	Eguin [n]éçan
	que tu hisiesse	que tu fisses	eguin çigneçan ³⁵
	que el hisiesse	que il fisse	eguin çeçan
[28]	que hiziessemos	que nous fissions	Eguin ³⁶ guigneçan
	que hiziesse	que vous fissiez	cigneçaten
	que hiziesse	que ils fissent	çeçaten
	que yo dixesse	Que ie disse	erran neçan
	que tu dixesse	que tu disses	erran cigñecan
	que el dixesse	que il disse	cecan
	que dixessemos	que nous dissions	guignecan
	que dixessedes	que vous dissiez	cignecaten
	que dixessen	que ils dissent	cecaten
	Subjun.	<i>Subiunction</i>	Subyun.
	yo hablaria	que ie parleroy	Miñça ninteque
[29]	tu hablarias	que tu parlerois	minça cintesqué
	el hablaria	que il parleroict	litequé
	hablariamos	que nous parlerions	guintezqué
	hablariades	que vous parleriez	çintezqueté
	ellos hablarian	que ils parleroient	litezqué
	yo verria	Que ie verroy	Ic huz necaque
	tu verrias	que tu verrois	ic-huz cigñecaqué
	el verria	que il verroit	lecaqué
	verriamos	que nous verrions	guigñecaqué
	verriades	que vous verriez	guigñecaqueté
	ellos verrian	que ils verroient	lecaqueté
	yo harya	Ie feroy	eguin necaqué
[30]	tu harias	tu ferois	eguin çigneçaqué
	el haria	il feroict	eguin leçaqué
	hariamos	nous ferions	eguin guigneçaqué
	hariades	vous feriez	eguin çigneçaqueté
	harian	ils feroient	eguin liraqueté
	yo diria	Ie dirois	Erranen noqué
	tu dirias	tu dirois	erranen çinduqué
	el diria	il diroict	erranen luqué
	diariamos	nous dirions	erranen guinduqué
	diriades	vous diriez	erranen çinduqueté
	dirian	ils diroient	erranen luqueté

(34) Or. hemen, hurrengoan eta azkenengoan *çigne-* utzi dudana landa. (35) Or. *çeçan*. (36) Or. *Eguinçe*.

[31]	El infinitiuo Yo quiero hablar y callar comprar y pagar buscar y hallar dar y tomar empeçar y acabar iugar y gagnar hauer y tener saber y entender beber y comer leer y releer	<i>L'infinitif</i> Je veux ³⁷ parler & taire acheter & paier cercher & trouuer donner & prendre commêcer & acheuer iouer & gagner Auoir ou tenir sçauoir & entendre boire & manger l'ire & relire	Ac habatzecoua Minçatcea eta içhilzea errostea eta pagatzea bilhatçea eta ediretea emattea eta harçea hastea eta ac-habatsea iugatzea eta irabastea Icatea edo iduquixea iaquitea eta haditsea edatea ³⁸ eta iatea iracursea eta berriz ira- curzea
[32]	prometer y satsihaçer proveer y veer hazer y deshazer poner y meter vencer y perder deprender y conosçer vender y reuender romper y coser Oir y dezir dormir y cubrir escribir y rescribir	promettre & satisfaire voir & pouvoir Faire & d'esfaire mettre & poser vaincre & perdre apprêdre & cognoist[re] ⁴⁰ vendre & reuendre rompre & coudre Ouyr & dire dormir & couurir escripre & rescripre	Aguincea ³⁹ eta ematea icustea eta proueditzea Eguita eta vrraxea emaitea eta pausatçea garaitzea eta galçea ic-hastea eta eçaguxcea salsea eta berris salçea haustea eta iostea Aditçea eta eraitea loeguitea eta estalçea escribatçea eta rescriba- t[cea] ⁴¹
[33]	vibir y complir recibir y repartir sufrir y no teñir	viure & acomplir recepuoir & repartir tollerer & contester	bizitçea eta complitçia reçebitçea eta partitçea pairatçea eta ihardastea
	hauer hablado visto hecho dicho acabado haido sabido estado	Suite de <i>l'infinitif</i> Auoir ou qu'il à parlé veu faict dict acheué heu sçeu esté	Minçatu dela icusi dela eguin duela eran duela acabatu duela içatu duela iaquin duela iscendu dela
[34]	GRVN hablando veiendo haziendo	GERUND: En parlant voyant faysant	Minçatçean icustean eguitean

(37) Euskarazko ordaina falta. (38) Or. *ad-*. (39) Or. *-t-*: osoa sartzen ez delako edo. (40) Or. *Eg-*. (41) Or. *-at-*: osoa sartzen ez delako.

	deziendo	disant	eratean
	andando	allant	ioatean
	buscando	cerchant	bilhatçean
	hallando	treuuant	aurquitçean
	habiendo	ayant	içatean ⁴²
	sabiendo	sçachant	iaquitean
	comiendo	mangeant	iatean
	beuiendo	beuuant	edatean
	comprando	achetant	erostean
[35]	pagando	payant	pagatçean
	acabando	acheuant	acabatçean
	Verb Imperso.	Verb imperson.	Verb imper.
	el Llueué ⁴³	Il pleut	ouria da
	nieua	naige	elhoura da
	truena ⁴⁴	tonne	ihorçeria da
	relampaguea	esclerre	arguitçen ⁴⁵ da
	haze ayré	vente	haiçia da
	yela	gele	orma dhaiçea da
	desiela	degele	orma orçen da
	graniza	gresle	babaçuça da
	eşçureçe	obscurcit	ilhunçen da
[36]	el esclareçe	esclercit	claratçen ⁴⁶ da
	amanesçe ⁴⁷	deuient jour	eguna eguiten da
	haze buen tiempo	Il faict bon temps	Dembora ⁴⁸ ouna da
	a hecho lodo	il à faict fangeux	lohia da
	hara fresco	il fera frais	fresquo da
	humido	humide	heçe da
	calor	chaud	ueroa da
	frio	froid	hotx da
	calma	calme	calma
	claro	clair	clara
	nyebla	bruyne	bruma
	perigroso	perilheux	perilhosa
[37]	se dizé	On dict	erraten du
	hazé	faict	eguiten ⁴⁹ du
	compra	achete	erosten ⁵⁰ du
	vendé	vend	salçen du
	aguarda	attend	iguriquitçen du
	veé	void	icusten du
	halla	trouue	edireten du
	va	va	çoaz edo vadua
	debé	doibt	sor du
	sabé	sçait	badaquy

(42) Or. -çu-. (43) Or. Nu-. (44) Or. treuena. (45) Or. arq-. (46) Or. ç-. (47) Or. amanesçe. (48) Or. -bara. (49) Or. eq-. (50) Or. -rus-.

	Se dezia	L'on disoit	eraten çuten
	hazia	faisoict	eguiten çuten
	compraua	achetoit	erosten çuten
[38]	se vendia	L'on vendoit	salçen cuten
	ag[u]ardaua	attendoit	iguricatçen çuten
	iva	alloict	baçioaçen
	veia	veoit	ic-husten du
	hablaua	parloit	miñatçen çen
	hallaua	trouuoit	aurquitçen çuen
	debia	debuoit	sor çuen
	sabia	sçauoit	baçaquien
	imaginaua	imainoit	asmaxçen ⁵¹ çuen
	Sé dixo	L'on dict	erraten dute
	hizo	fict	eguin çuten
	compro	acheta	erroçi çuten
	vendio	vendit	saldu çuten
[39]	sé aguardo	L'on attendit	beguira egondu ⁵² çiren ⁵³
	hablo	parla	miñcatu çiren
	halla	trouua	aurquitu çuten
	bvsco	cercha	bilhatu çuten
	imagino	imagina	asmaxen çuten
	gaño	gagna	irabassi çuten

Exempl : des singul. & plurr.

	Nuestro Padre	Nostre pere	Guré Aita
	amygo	amy	adisquidea
	hermano	frere	anaya
	proxima	prochain	proximoa ⁵⁴
[40]	nuestro enemygo	nostre ennemy	Guré exaia
	vuestra ⁵⁵ hermana	vostre soeur	çuré arreba
	amo	maistre	nabussia
	señora	dame	andrea
	hiya	filhe	alaba
	PLVR.	PLEVRR.	PLEVR.
	Nuestros padrez	Noz Peres	Gouré aitaq
	amigos	amys	adisquidiaq
	hermanos	freres	anaiaq
	proximos	prochayns	proximoaq
	enemigos	ennemys	exaiaq
	vestras ⁵⁶ hermanas	Voz soeurs	çuen arrebaq
	amos	maistres	nabussiaq
	señoras	dames	andréaq
	hiyas	filhes	alabac

(51) Or. -eu. (52) Or. -oudu. (53) Or. çiçen. (54) Or. -or. (55) Or. -ro. (56) Or. -os.

[41] Dictionaire alphabetique depuis lettre A iusques à V
pour compter & pour les iours, semaynes, mois & ans

A

	Aube du jour	Egunaren alba		acoustremens	tresnaq edo vesti-
	Aer	airea			mentaq
	argent	dirua		accoustumer	vzatçea
	argentier	çillarguina		accoustumance	vzança
[42]	aisné	primoa		accroistre	handitzea
	allumer	iraçaquîtcea		accuser	acuzatçea
	aise	erratça		acheter	erostea
	allaicter	bianda edo has-		achapteur	errossalea
		qunxa ⁵⁷		acheuer	acabatçea
	aliment	boub nauritura		acquérir	acquyritçea ⁵⁸
	affronteur	affrontatzalea		adiourner	adiournatçea
	amy	adisquidea	[45]	adresser	entolatcea
	amour	amodio		adiouster	aiustatçea
	aymer	maitatçea		adiuger	iuyatçea
	appeller	deitçea		aduertir	auertitçea
	alors	orduan		admynistrer	admynistratçea
	auec	equyn		admynistrateur	admynistratçalea
	aucunesfois	çembait aldís		adolescent	morrogña
	aussi	ere		adolescence	gastetaçuna
[43]	aujourdhuy	egun		adorer	adoratçea
	auanthier	herenegun		aenturer	venturatçea
	aage	adigña		aduerssaire	etsaya
	abbé	abadea		affaire	eguytequoa ⁵⁹
	abondance	abondançia		affermer verité	eguya asseuratçea
	abreger	laburçea	[46]	afficher	fichatçea
	absoudre	absolvatzea		affiler	flaquatcea ⁶⁰
	abuser	abuzatçea		affoiblir	flaquatzea
	accez de fievre	çolzarra migña		affronter	enganatzea
	accident	acçidenta		agaffe ou pic	fiqa
	appaier	apezatçea		agenouyller	belauriquatzea
	acompaner	seguitcea		amasser	bilçea
	acomplir	complitçea		aguylle à	
	accorder	accordatçea		coudre	orratza
[44]	accoucher			agulhon	agullonna
	d'enfant	haurrez erditzea		agulhonneur	itçagña
	accouchée	erdia		aider	lagunzea
	accopler les			aigle	çayoa
	boeufs	idiaq vstarçea		aigre	garratça
	acoustrer	alongatçea		aisles	hegalaq
				alheurs	berçetan

(57) Or. *ba-*. (58) Or. *-quyzi-*. (59) Or. *equ-*. (60) Or. *-agua-*.

[47]	d'alheurs	berçetariq	aresté de poi-	
	ainsy	hunela	sson	arragnen essurra
	aiguyser	çorosteá	armoíre	armarioá
	aller à pied	ogñes ioatea	argille	bostyna
	aller à cheual	abrez ioatea	arondelle	enada
	agneau	bildotçha	[50] arquebuse	alquabuza
	allumettes	aguyllaq	arracher	ateratsea
	allouete	alloeta	arrester	guelditsea
	alterer	egaritçea	arrondir	birbilsea
	alum	aluna	artisan	offiçialea
	amaigrir	argalçea	asne	astoua
	amas	mulqoa	asnon	astochoua
	amasser	bilzea	aspiq	belarchuta
	amortir le feu	hylçea soubá	assezonner	asazignatçea
[48]	ancestres	bruassuaq	assoir	iartçea
	ancré à escri-	tynta escribatse-	assez	asquy edo asquó
	pre	quo	assieger	setiatsea
	ancré de na-	angura	attendre	iguriquytçea ⁶¹
	uire		attoucher	ouqytsea
	anneau ou ba-		[51] aualer	irestea
	gue	erastuna	attayndre	ardiatea
	anticiper	atsignatçea	attiser	aytsignatçea
	apparoistre	aguerçea	auant le temps	demboura bag-
	appesantir	pizatçea		nolehen
	appetisser	chipitzea	aueugler	isutçea
	applanir	planoeguytea	auiron	arraba
	apporter	eguarçea	aueugle	itzua
	apprendre	ic-hastea	aux	baratçhoria
	apostume	handitçua	aumosnes	aumosnya
	approprier	berexat eguytea	auoyne	oloua
	approcher	ourbilzea	auoir	isatea
[49]	appuyer ou		aurelhes	beharríaq
	soustenir	sustengatzea	aultant	bessambat
	apres	guero	aultresfois	berçialdis
	aragne	armyerma	[52] aultrement	bersela
	ayrain	cobrea	abattre	egosteá
	arbaleste	balesta	abolir	cassatçea
	arq	arqoa	alener depres	hatzharçea
	arbre	suhaitçha	abbreuuer	eradatea
	attacher	amaratçea	arrouser	arronzatçea
	ardre ou brus-		attrapper	hatzemattea
	ler	eretçea	abhorer	nardatzea
	arene ou sable	harea	aubespín	eslorrya
			anguyle	anguyra

(61) Or. -iguy-.

	aider	lagonçea	[53]	arriuer	arribatzea
	aide moy	lagonaquyq ⁶²		attizer le feu	assignatçea souba
	armer	armatzea		aulner	bergatçea
	armé	arma		assister	assistatçea
B					
	bany	banytua		bouq	aquerra
	bagner	magnatçea		bouche	ahoa
	baiser	mosueguytea		boucher	carnassera
	balay	erquatça		boucherie	carnasseria
	balier	garbitçea		boue	baza
	bale à jouer	pilota		bouyer	itsanya
[54]	bale de mar-			bouyllon	salda
	chandise	fardela		bouyllir	iraquytçia
	banc ou siege	alquya		bource	molça
	bander	armatçea		bouger	higuytsea
	banyere ou			bouyaux	herssea
	enseigne	bandera		braize	braza
	banyr	desterratçea	[57]	bras	bessoa
	barbe	bissarra		briefuement	labourquy
	barbier	barbera		broche	guerrena
	barque	pataçha		brusler	erretsea
	bas	behera		bransler	iquarratçea
	bas de chausses	calserdiaq		brouyller	nahastatzea
	bassin	bassigña		beau pere	guygñareba
	baston	maquylia ⁶³			guiçona
	beau	ederra		belle mere	guygñareba
	beaucoup	hagñys			emastea
[55]	balher	emaitea		belle fille	errigña
	belement	ederquy		beau frere	cognata
	berceau	çehasqua		bourreau	bourreba
	bergerie	ahaldatequyna		boutelhe	flasqoua
	boeuf	idia		boete	copa
	biberon	edalea		balene	balea
	bien	onguy	[58]	boutique	denda
	biscuyt	biscotçha		berger ou	
	blanc	çhuria		pasteur	arsagña
	blanchir	çhuritçea		bourgeois	bourgeza
	boire	edatea		baron	baronya
	bois	egourra		bourdon	bourdonya
	boiteux	mañgua		beste	bestia
[56]	bon	ouna		barrique	barriqua
	bonnet	capeloa		baril	barillia
	borgne	oquerra			

(62) Or. -aguq. (63) Or. magu-.

C

	Cabaret	taferna		chat	gatura
	cabinet ou			chastreur	siquyratçalia
	contoir	cabynetta		chatouyller	quylicatsea
[59]	cachet	ehorstea		chauderon	pangerua
	couchette	coçhetta	[62]	chauderonyer	calderaeguylia
	cachet	cachetta		chauffer	berotçea
	cademat	cadenacta		chausseped	calsadera
	cage	cagiola		chemin	bidea
	calendrier	calendraria		cheminer	ibilsea
	calme	calma		chemise	athorra
	cabal	cabala		chercher	bilhatzea
	cauer	putçueguytea		chesne-arbre	haritça
	caue à vin	caue		cheual	abrea
	cecy	haur		cheualier	salduna
	ceinture	guerricoa		cheuelure	chirloaq
	celluy la	hory		cheuet de lict	bourdya
	cendre	autza		cheure	ahonça
[60]	cent 100	heun		cheureau	bitigña
	capitaine	capitanya	[63]	chien	poçhoua
	cercle	hostaya		choisir	hautatsea
	cerf	oregña		chose	gauça
	cerise	gueresia		chous	assaç
	certainement	eguy edo asquy		ciel	ceroa
	ceruelle ou			cinç	bors
	cerueau	foygña ⁶⁴		cinquiesme	bors garena
	cable	cablea		cinquante	berogoy etamar
	chaisne d'or	gatea oresqoa		cire	esqoa
	chair	haraguya		ciron	çigarra
	chaleur	berotaçuna		cizeaux	haïstorraq
	chambre	guela		cit�� ou ville	hirya
	chanceler	iquaratçea		cyuiere ou	
	changer	cambyatçea ⁶⁵		bayard	angaralhaç
[61]	chanter	cantatçea		clairement	clarquy
	chansson	canta	[64]	clef	gaqoa
	chantre	cantaria		cloche	esquilla
	chappon	capponya		clou	itçea
	charbonnyer	icatzguylia		clouer	itçatçea
	charger	cargatzea		clistere	aiuta
	charrete	hourgua		cochon	cherria
	charpentier	charpentera		coche ou ca-	
	chascun	batbedera		rosse	andaç
	chastier	siquyratçea		coffre	cuçha

(64) Or. *forgoña*. (65) Or. *-bra-*.

	cognoistre	ezahutsea		couuerte de	
	coyn à fendre	çiria		lict	chalonna
	coyn de mai- son ou rue	soqoa		cracher	tuhiguytea
	col	lepoa		craindre	beldurçea
	colombier ou			crainte	beldurra
	pigeonnier	vssutoquya		crampon	escora
	combatre	contestatçea		crapault	appoa
[65]	combien de			creste	cucrousta
	fois	çembat aldís		crier	oyhueguytea
	commander	manatçea		croire	çignestea
	comme ou			coste	costa
	comment	nola edo nolatan		costé	çahetza
	commung	communa	[68]	croix	grutzia
	communement	cômunquy		crouste de	
	compagnon	lagona		pain	oguyaçala
	conter	contatçea		cruel	cruella
	conducteur	guyda		cruaulté	crueltaçuna
	corroyeur	çurradorrea		cruellement	cruelquy
	conseruer	beguyratçea		culiere	borunssalea
	contraire	contrarioa		cuyr ou peau	larroua
	conuyer ou			cuyure	cobrea
	inuyter	combiatçea		cuisine	cousyna
	coppier	doblatçea		cuysse	isterra
	coq	olharra		composer	compozatçea
[66]	corbeau	belea		chasser	ihistatçea
	cordonnier	sabataguyn		comparer	agarssea
	corne	adarra		contenter	contentatzea
	corps	corputçea	[69]	cuisinyer	cusynaria
	coudre	iostea		chappeau	chappella
	couleur	colorea		chauffes	galçaq
	colere	colera		cheueux	iliaq
	coulpe	falta		coeur	biotçea
	coup	golpea		cruche	pegarra
	couper	ebaquytçea		cramaliere	laratza
	coupeaux	espalaq		chien cou-	pouchoua etçiten-
	couteau	ganybeta		chant	dena
	coupe ou tasse	tassa		conyl ou lapin	conilha
	cousin	cousyna		cocombre	cocombrea
[67]	cousturier	dendaria		courge	couya
	couverture	estalquya		coyns	irrassarra
				cytron	citronya
[70]			D		
	Dague ou			dame de la	
	poignard	pugñala		maison	etçheqo andrea
	dommage	caltea		danger	perilla

	dance	dança		dessousbz	aspian
	dauantage	guehiago		dessus	gaiñean
	dauanture	venturas		deuant	aitzynean
	debout	sutiq	[73]	deuiner	asmatzea
	debuoir	eguynbidea		deuorer	irestea
	debte	sorra		deux à deux	biraca
[71]	deça & dela	hunat harat		dextre	escougna
	deçhiner	satitsea		diable	deabroua ⁶⁶
	degeler	desormatçea		diamant	diamantea
	degré	gradua		d'huy en auant	egundiq adçignera
	deshonté	ahalqueguabea		difficile	gaitza
	dehors	campuan		diligemment	ablerquy
	demain	bihar		dimanche	igandea
	deliurer	liberatçea ⁶⁷		discorder	açarratzea
	demander	escatçea		discours	perpauzaq
	demeurer	egotea		dominer	manatçea
	demy	erdia edo erdy		donques	bada
	desnyer	ouqatsea	[74]	d'ou	nondiq
	denier	cornadua		dorer	vrrestatzea
	dent	horça		dormir	loeguytera ⁶⁸
[72]	despuis	guerostiq		douze	amaby
	derechef	berrys		droict	çhuçhen
	dernierement	asquenean		dancer	dançatzea
	derriere	guybelean		decendre	iaustea
	descouuir	aguercia		deffaie	vrreatzea
	deshabiller	bildustea		desdier	escantzea
	desia	iadanyq		doigt de la	
	desjuner	gosalçea		main	erria
	deslier	leçhatçea		dehau	ditharea
	desplairre	gaiçitçea		daufin	içurdea
	desrober	euastea		desert	desertua
	desrouyller	erdoillaguençea ⁶⁹		desia	iadanyq
[75]			E		
	Efforcer	borçhatzea		entendre	aditçea
	emprisonner	prezundeguyan		entierement	choilh
	encore	orayño	[76]	entralhes	herçiaq
	endurer	pairatçea		entendement	adymendoua
	enfant	haurra		entremesler	nahastatzea
	enfer	ifernua		ennemy	etzaya
	enseigner	irakastea		entrer	çartzea
	ensemble	elkarraqyn		eschelle	çhuroubiat
	ensepuelir	ehorstea		escuelle	gatilloua ⁷⁰

(66) Or. *-boura*. (67) Or. *la-*. (68) Or. *-equ-*. (69) *-u-* aurreko letra ez da garbia. (70) Or. *-ora*.

	esmeruelher	myrestea	esbatre	dostatzea
	espaule	espalda	escume	arropoa
	espouenter	espantetzea	escabeau ou	
	estain	estagnoa	tabouret	alquya ⁷¹
	estaé	vda	eau	oura
	estrilles	issaraq	escriptoire	escribanyaq
	esuelher	iracartzea	essuyemain	daffallouna
[77]	exepster	leqatzea	espée	espata
	excuzer	barkatzea	escouter	aditçea
	embrasser	beçarkatzea		
[78]			F	
	Fable	elhea	[80]	fol
	face ou visage	bisaia		fenoil
	faym	goçea		febue
	faire	eguytea		fornaise
	il fault	beharda		fortune
	faryne	iryña		fosse
	femme	emastea		fromant
	femelle	emea		foye
	fenestre	leihoa		fouyer
	fer	bourdigña		frapper
	fermer	sarratzea		fraternité
[79]	feste	festa		faict
	fiel	myña		front
	figue	ficoa		fuyr
	figure	iduria	[81]	fugil
	filet	haria		furieux
	filer	iroutea ⁷³		frire
	filz	semea		fouler
	filhe	alaba		fieure
	finalement	finalquy		fendre
	flascon ou			faire leuer
	boutelhe	flascoua		fiant
	flageller	açotatztea		frere
	flambe	karra		feu
	fumée	içea		fontayne
	fleur	loreã		fondre
				fromage
[82]			G	
	Gagner	irabastea		ganyuet
	galerie	aldamyoa		gras
	gale	çaragarra		gratter
				tranchepluma
				guysena
				hatzeguytea

(71) Or. *al*-. (72) Or. *oq*-. (73) Or. *-ron*-. (74) Or. *ou*-.

	graisse ou cras-		gros	lodia
	se d'habit	soldacyquyna	grosse femme	içorra
	garder	beguyratzea	guerison	çendataçouna
	garderobe	çentat	guerir	çendatzea
[83]	gauche	esquerra	gouerner	gubernatzea
	galée glace	horma	gouster	dastatzea
	genoux	belauna	[84] grand pere	aitaso
	glisser ou		grayne	haçia
	chanceler	lynbu[r]tzea ⁷⁵	grand mere	amaço
	gorge	çiñçurra	grands	escoullarrouaq
	gouvernail	lema	gresle	babaçuça
	gresse	guyçena	gorret	cherria
	grand	handia	grille	criçelua
	grandelet	handiçra		

H

	Hardiesse	Auzertaçuna	hors	campoua
	homme hardy	guyçun auzerta	hospital	hospitallea
	heureusement	doatçuquy ⁷⁶	hostellerie	ostatoua
[85]	heureux	doatzua	hurler	oyhueguytea
	heure	horena	humer	hourepatzea
	hurter	ioatçea	[86] hausser	altzatzea
	hier	atzo	habiller	bestitzea
	homme	guyçuna	haster	quechatzea
	honestement	honesquy	humyde	hessea
	honte	ahalquea	harens	harenquaq
	horloge	orologia	huystre	hostria
	hune de Na-			
	uire	gabia		

I

	Ialoux	Ioloça	ieune, de	
	iamais	behineré edo seculam	viande	baroura
	iambe	çangoa	ieuner	barourzea
	iambon de		ieune homme	guyçun gastea
	pourceau	vrda iaspia	illuminer	arquytzea
[87]	ianuyer	vrtaquilla	incontinent	laster berehala
	iardrin	baratzea	iour	eguna
	icy	hemen	deuant le iour	egunaren aytzinean
	idole	idola	ce iourd'huy	egun hunetan
	ietter	egotzea	iour de feste	besta eguna

(75) Cf. 110 "pancher *linbourtzea*". (76) Or. -*guy*.

[88]	iour ouurant iusques à ce lieu iusq'ua main- tenant iusques au dernier iusq'ua vng imprimer	asteguna lekuarteranño orain arteranno asquen ⁷⁷ artean baten arañio imprimatzea	irriter prouo- quer iaune doeuf jurat juge ioues iambes iument	taritatzea arroltzo goringo iuratea iuega maçelaq çangoaq behorra
------	---	--	---	---

[89]

L

	La laq ladrerie laict layne laisser landier deux landiers langage langue	Han lacouba sorrayataçuna esnea illya vtztea soubourdynya ⁷⁹ by su bourdynyaq languoaya myhia ourdaya ohogña necatzea garbitzea alçiatzea leçiba honça ohea linge leqhoua leqhoabat herbia linoa lehogna	[91]	loger long longuement lors louange loup loy lumyere languir limaçon lundy lune l'inceul lier	hostatzea louçea ⁷⁸ loucequy luçaro ordouan laudorio ossoa leguea arguya ⁸⁰ languitzea barea curculua aste lehena ilharguya myhiçea amarratzea
[90]	lard larron lasser lauer leuer lessibe liere lict linge lieu vne lieue liepure luy lion		[92]	lapper ou leçher labourer large leger legerement leures lauandre laictue lieutenant	lymycatzea labouratçea sabala arigña arynquy espagnaq belarchiueta litzua lotenenta

M

[93]	Maistre maigre malade maistre de la maison magicien maladie	Nabuçia argala eria eçhequo ⁸¹ iauna encantadorea eritaçuna	malfacteur malheureux malheureu- sement mammelle ou tetin manteau	gastaguyña dohacabea dohacabequy dithia capa
------	---	---	---	--

(77) Or. -guen. (78) Or. lon-. (79) Or. sonb-. (80) Or. argguya. (81) Or. -ao.

	maschoire	maçela	moqueur	mouçiquatzalea
	mareschal	ferrastzalea	moindre	chipiagoa
	melheur	obequy	mois	illabethea
	mary	senarra	molue	baccallaba
[94]	mariage	esconça ⁸²	monstrer	errachoustea
	marier	escontzea ⁸³	montagne	mendia
	marynier	marynela	morceau de	
	maryne	amabitchia	pain	oguy çatibat
	marié	escondua	merlus	legatza
	martynet	çingana	monter	yquaitea
	macher ou		monument	tomba
	briser	chehatzea	mordre	auçiquitza
	masle	harra	[97] mort	hilla edo heriotzea
	matin	goiçia	mot	hitza
	maldire	guasquy erratea	moucher la	çinçeguitea ⁸⁴
	medecin	mediquoa	chandelle	candella
	mensonge	gueçurra	moquer	moçiquoeguytea
	mer	itzçaçoua	mouchouer	moucança
	meruelhe	marauylla	mouyller	
[95]	merle	soçua	trempier	bustitçea
	messenger	mandatary	moudre	eheitea
	mesurer	neurtzea	mouche à	herlea
	mesure	neurîa	miel	
	mettre	emattea	mouche	oullya
	meurir	enmatzea	mouton	chiquiroa
	mener	guidatzea	mouuoir	moudatzea
	moulin	errota	mulet	mandoua
	midy	egoberdy	muletier	manduçagña
	mynuict	gaberdy	muraille	muralla
	miel	estia	[98] mourir	hiltzea
	mien ou		moulin	errota
	mienne	neuré	meures	oundouaq
	milhet	arthoa	mere	ama
	mylan	myroua	manteau	cappa mantua
[96]	mille	milla	marteau	martilloua
	milefois	milla aldiz	myne de fer	bourdinmea
	miroir	myrallea		

N

	Nauyre	Vnzia	noir	beltza
	nouyer, arbre	elçaurondua	noircir	beltzeguytea
	n'aistre	iyotçea	noix	eltçaurra ⁸⁵
[99]	nappe	daffalla	nom	icena
	nepueu	illoba	nombril	chilqoa

(82) Or. -uçã. (83) Or. -out-. (84) Or. -equet-. (85) Or. es-.

	nobles	aytoren semeaq	[100]	nourrir	haztea
	nouvelles	berriaq		nouysse ou	
	neust	billuçia		apprentis	ic-hasbeharra
	nuyaux	essorra		nourriture	hazqunxa
	nuyct	gaba		nyer	vk[a]tzea
	nul	nyhor		nerfs	sainaq ⁸⁶
	nager	yguery eguitea		noisilhes	hourraq
				non ou nenny	ez
				O	
	obeir	Obeditzea		or	vrrea
	obseques fu-			orange	larangia
	neralhes	prozaq ⁸⁷		orge	guaraguarra
	octante	laurhogoy	[102]	os	hessourra
[101]	odeur	ouçagña		oster	guentzea
	oeil	beguya		ou	nourat
	ouurir	idequitzea		oublier	ahanstea
	offencer	offençatzea		ouy	bay
	oignon	tipula		ouyr	aditzea
	oyndre	gançatzea		ours	hartza
	oiseaux	chorriaq		ordonner	ordonatzea
	oison	añara		oppiner	idury ematea
	olyue	açituna		ombre	itz çala
	oncle	ossaba		oeillet	dolenfraia
	ongle	behatzaçala			
[103]				P	
	Poile	padera		paresseux	alferra
	paille	lastua		parfois	çembat aldis
	pain	oguya ⁸⁸		parler	mynçatçea
	paindre	pintatzea		paroles	hitzaq
	païs	herria		pourquoy	çergatiq
	paix	baquéa		pas	vrratza
	palome	hussua		pasques	bascoaq
	peigner	orastatzea		passer	iragatea
	panyer	çasquya	[105]	peau	larroua
	perroquet	papagaya		peyne	orratzea
[104]	parens	ahaidiaq		peleures pèau	
	parq	heira		ou croste	açhalaq
	pardonner	barchatzea		pendre	hourcatzea ⁸⁹
	pareilh	berdyn		pensées	gogaeta penssa-
	pierreux	arriçua			mendoua
	paresse	alfertaçuna		percer	çihihatzea çillatzea

(86) Or. *samaq* garbiro; badirudi Stempf-ek *sainaq* irakurri zuela. (87) Or. *ogn-*. (88) Or. *-ag*. (89) Or. *b-*

	perche	haga	poule	oylloua ⁹⁰
	perdre	galçea	pou	sortia
	perdrix	epherra	pousser	boutatzea
	pere	aita	pouletz	çhitouaq ⁹¹
	pescher	arrança	poupe	popa
	pescheur	arraynçalea	pource	hargatiq
	peste	içurria	paouure	paouure
	petit à petit	barrache	pourmener	pasaiatçea
[106]	peu	goutibat	pourrir	bousteltzea
	pierre preçi- euse	harri preçiatua ⁹²	premier	lehena
	pieds	oigña	[109] prendre	hartzea
	pierre	harria	preparer	appeyntzea
	pyn	pynna	pres	aldean
	pinte	picherra	depres	aldetiç
	planche	taula	presque	hurren
	planter	blandatzea	prestre	aphessa
	plat	plata	prier	othois edo egui- tea ⁹³
	plastre	igueltzoua	proces	hautzia
	plorer	nygar eguitea	prou	hasquy
	pleurezie	pontaq	prunes	aranaq
	plomb	berouna	pucelle	punçela
	pleuuoir	vri eguitea	puissance	botherea
[107]	pluye	ouria	puce	couçoucoua
	pourtraict	ourba	purger	garbitzea
	pöil	illia	[110] peigner	orrastatçea
	pont	çoubïa ⁹⁴	pensser	pençatçea
	poire	vdarea	pancer vng malade	lotçea eribat
	poisson	aragña	paier	pagatçea
	poix	biquya	pesider	pesidatçea
	pomme	sagarra	piquer	piquatçea
	porçeau	ourdea	pancher	linbourtzea
	porq salé	vrde gaçitua	pisser	picha edo egui- tea ⁹⁵
	porte	athea	presser	queçhatçea ⁹⁶
	porter	ekartzea	punir	punytçea
	pot	eltzea	pique de fer	bordigñascoa piqua
[108]	pot à vriner	couchoua	poulciere	herautza
	poulyn	saldinoa	pourpoint	iaqua edo giponya
	poche	carpa	president	presidenta
	poudre	hautza	[111] petit ruisseau	ourchubat
	poudre à ca- non	bolbora		

(90) Or. *oullona*. (91) Or. *-onaq*. (92) Or. *preçu-*. (93) Or. *-uetea*. (94) Or. *c-*. (95) Or. *eq-*.
(96) Or. *quer-*.

Q

Quarante	Berrogoy ⁹⁷	quereleux	querlocoua
quadran	empoletta edo quadranta	querir	billatzea
quatrefois	laur aldís	queue	boustana
quelquefois	cembat aldís	quy	nor
		qu'el	çenyeq

[112]

Rabat	Blancheta
raison	arraçounya
rasazier	saçiatzea
rat	arretogña
ratier	artea
raion	arraña
reculer retirer	guybelatzea
releuer	alçiatzea
remplir	bethetzea
remuer	mudatzea
renuoier	eguortzea ⁹⁹
[113] Repentir	vriquitzea
resioir	allegueretzea
respondre	ihardestea
reuilher	iraçartzea
resuciter	resuscitatçea
riche	aberatça
rien	deus
rompre	haustea
rostir	erretzea
rougir	gorritzea
roy	erregué
reyne	erreguyna
rude	gogorra

R

	reprendre	reprehenditçea
[114]	resister	courrastetzea
	refuser	refuzatzea
	rendre resti- tuer	bihurçea
	raisin	mahaxa
	ronger	mourristea ⁹⁸
	regarder	miratzea
	rezoudre	eçitzea
	recercher	muyhartzea edo bilhatçea
	remonter	beričicaitea
	rets	sarea
	reliques	reliqua
	religieuse	serora
	race ou lignée	casta
	rotaire	arrosarioa
[115]	rue	carriqua
	riuiera	arribera
	rosée	ihyntza
	rossignol	rossiñola
	roue	arrouda
	raue	harbia
	ronce	goria

S

	Sage	suhurra	sonner	sonneguitea ¹⁰⁰
	sçauoir	iaquitea	soucier	edoquitcea, acho- latçea
	sercher	idortzea		
	sentir	sentetzea	sallir	ilquitçea
[116]	seduire	inganatzea	sauter	saltoeguitea ¹⁰¹
	soubzmettre		separer	appartetzea
	à caution	fiadorea	suyure	iarraiquitçea
	sortir	ilquitzea ¹⁰²	soustenir	soustenquatzea

(97) Or. -rrag-. (98) Or. *mouroïstea*. (99) Or. *eq-*. (100) Or. *-equi-*. (101) Or. *-equi-*. (102) Or. *-ee*.

	saouler	asetzea	seruante	necatoua
	semer	ereytea	souliers	sapataq
	soy tourner	itzulzea	sourcils	vipelarraq
	sale ord	satzouya edo hatza	sorcier ou	
[117]	sale grand	liçuna	sorciere	sorguyna
	sale de maison	eçhequo saila	seigneur	iauna
	sauoureux	gusta ouna	saint	sayndua
	soeur	arriba edo aispa	serpent	çuguya ¹⁰³
	seruyr	seruytzatcea	sanglier	baçurdea
	seruiteur	seruytzaria	[118] souris	çaboua ¹⁰⁴

T

	Tenter	tentatzea	trouuer	aurkitzea
	tenir	ydoquitzea	tirer du vin	arraustea anouna
	trempe ou	boustitzea edo	tirer ietter	
	trempee	trempatua	vne pierre	aurtikitzea
	troubler	nahastea	tarder	berantzea ¹⁰⁵
	tacher	tachatzea	terme	muga
	toucher		tante	ayçeba
	nettoier	çhahutzea	tesmoing	lequoqoua
	trier choisir	hautatzea	teste	bourroua
	tordre	plegatzea edo bi-	toile	tela
		horçea	table	mahagna
	trancher		tourterelle	o[u]ssuturtulla ¹⁰⁶
	coupper	ebaquitçea, picatzea [120]	terre	lourra
	tumber	erortzea ¹⁰⁷	taupe	satorra
[119]	toucher	vkitzea	tuer	hilla
	tromper	trompatzea	tout	gustia
	trembler	ikarratzea		

V

	Vendre	Saltzea	valet de cham-	
	voir	icustea	bre	guelaria
	vestir	vestitzea	ventre	sabela
	vaincre	garratzea	visage	bisaya
	voloir	nahi içatea	ville	hiria
	vomyr	combitatzea	vent	haicea
	vuidr	hastea	voye	bidea
[121]	viures	ianharriaq	vache	behia
	vainqueur	vençutçalea	ver	çiçharria
	vigilant	ertueca	vignete	vinetta
	vigilemment	ertuequy	vigne	mahastia
			[122] vieux	saharra

(103) Or. *c-*. (104) Or. *c-*. (105) Or. *-rau-*. (106) Or. *ossu-*. (107) Or. *erro-*.

Pour compter Iusques à Cent,
& pour les jours, Sepmaines, Mois &
Années.

	vng	bat		quarante &	
	deux	biya		vng	berogoy etabat
	trois	hirour		deux	etabija
	quatre	laur		trois	etahirour
[123]	cinq	bors		quatre	etalaur
	six	sey		cinq	etabors
	sept	çaspy		six	etasey
	huict	çorçy	[126]	sept	etaçaspy
	neuf	bederatçi		huict	etaçorçy
	dix	hamar		neuf	etabederatçy
	onze	hamequa		Cinquante	Berogoy etahamar
	douze	hamaby		Cinquante &	Berogoy etahame-
	treze	hama hirour		vng	qua
	quatorze	hamalaur		deux	etahamaby
	quinze	hamabors		trois	etahamahirour
	seize	hamasey		quatre	etahamalaur
	dixsept	hamaçaspi ¹⁰⁸		cinq	etahámabors
	dixhuict	hemeçorsi		six	eta hamasey
[124]	dixneuf	hemeretçy		sept	etahamaçaspy
	vingt	hogoy		huict	etahemeçorçi
	vingt & vng	hogoy etabat		neuf	etahemeretçy
	deux	etabiya		Soixante	Hirour hogoy
	trois	etahirour	[127]	Soixante & vng	Hirour hogoy
	quatre	etalaur			etabat
	cinq	etabors		Soixante &	Hirour hogoy eta-
	six	etasey		deux	biya
	sept	etaçaspi		trois	etahirour
	huict	etaçorçy		quatre	etalaur
	neuf	etabederatçy		cinq	etabors
	trente	hogoy etahamar		six	etasey
	trente & vng	hogoy etahamequa		sept	etaçaspi
	deux	etahamaby		huict	etaçorçi
[125]	trois	etahamahirour		neuf	etabederatçi
	quatre	etahamalaur		Septante	Hirour hogoy eta-
	cinq	etahamabors			hamar
	six	etahamasey		Septante & vng	Hirour hogoy
	sept	etahamaçaspi			etahamequa
	huict	etahemeçorçi		deux	etahamaby
	neuf	etahemeretçi		trois	etahamairour
	quarante	Berogoy		quatre	etahamalaur

(108) Or. b-.

[128] Septante cinq	Hirour hogoy eta-	[129] huitante neuf	etabederatçy
	hamabors	Nonante	Laur hogoy etaha-
six	eta hamasey		mar
sept	etahamaçaspi	Nonante &	Laur hogoy etaha-
huict	etahemeçorçy	vng	mequa
neuf	etahemeretçy	deux	etahamaby
Huitante	Laur hogoy	trois	etahamairour
Huitante & vng	laur hogoy etabat	quatre	etahamalur
deux	etabiya	cinq	etahamabors
trois	etahirour	six	eta hamasey
quatre	etalaur	sept	etahamaçaspy
cinq	etabors	huict	etahemeçorçy
six	etasey	neuf	etahemeretcy
sept	etaçaspi	CENT	HEOVN
huict	etaçorçi		

[130] IOVRS DE LA SEPMAINE

Lundy	Asté lehena	Vendredy	Orçylarea
Mardy	Asté arthea	Samedy	Larunbata
Mecredy	Asté asquena	Dimanche	Higandea
Ieudy	Orçeguna	Sepmayne	Astea

LES DOVZE MOIS DE L'ANNEE

	Vrtharrilla	Aoust	Abuztua
[131] Feurier	Otxailla	Septembre	Buruylla
Mars	Marchoa	Octobre	Vrria
April	Aphrilla	Nouenbre	Haçilla
May	Mayaxa	Decembre	Auendoa
Iuing	Erearoa	Mois	Hillabetea
Iulhet	vztailla	Année	Ourtea ¹⁰⁹

(109) Mikrofilmean ilunegi delarik Stempf-en kopiaetik hartzen dut.

LEHEN ERANSKINA:
TRESORA HIRUR LENGOAJETAKOA BIHURTURIK

A

abadea	abbé	ahoa	bouche
aberatça	riche	ahonça	cheure
ablerquy	diligemment	airea	Aer
abondançia	abondance	aita	pere
abrea	cheual	aitaso	grand pere
abrez ioatea	aller à cheual	aitzynean	deuant
absolvatzea	absoudre	aiustatçea	adiouster
abuzatçea	abuser	aiuta	clistere
acabatçea	acheuer	alaba	filhe
açarratzea	discorder	alçiatzea	leuer
açcidenta	accident	alçiatzea	releuer
accordatçea	accorder	aldamyoa	galerie
açhalaq	peleures pèau ou croste	aldean	pres
açituna	olyue	aldetiç	depres
açotatzea	flageller	alferra	paresseux
acquyritçen	acquerir	alfertaçuna	parsesse
acuzatçea	accuser	allegueretzea	resiouir
adarra	corne	alloeta	allouete
adigña	aage	alongatçea	acoustrer
adiournatçea	adiourner	alquabuza	arquebuse
adisquidea	amy	alquya	escabeau ou tabouret
aditçea	entendre	alquya	banc ou siege
aditçea	escouter	altzatzea	hausser
aditzea	ouyr	aluna	alum
admynistratçalea	admynistrateur	ama	mere
admynistratçea	admynistrer	amabitçhia	maryne
adoratçea	adorer	amaby	douze
adymendoua	entendement	amaço	grand mere
affrontatzalea	affronteur	amaratçea	attacher
agarssea	comparer	amarratzea	lier
aguerçea	apparoistre	amodio	amour
aguerçia	descouirir	anaya	frere
agullonna	agulhon	anayataçona	fraternité
aguyllaq	allumettes	ançara	oison
ahaidiaq	parens	andaq	coche ou carosse
ahaldatequyna	bergerie	angaralhaq	cyuiere ou bayard
ahalquea	honte	angura	ancre de nauire
ahalqueguabea	deshonté	anguyra	anguyle
ahanstea	oublier	aphessa	prestre
		appartetzea	separer

appeyntzea	preparer	arrouda	roue
apezatçea	appaier	arsagña	berger ou pasteur
appoa	crapault	artea	ratier
aquerra	bouq	arhoa	milhet
aragña	poisson	arynquy	legerement
aranaq	prunes	asazignatçea	assezonner
ardiatea	attayndre	asetzea	saouler
argala	maigre	asmatzea	deuiner
argalçea	amaigrir	aspian	dessoubz
arigña	leger	asquen artean	iusques au dernier
arma	armé	asquenean	dernierement
armarioa	armoire	asquy edo asquo	assez
armatçea	bander	assaq	chous
armatzea	armer	assignatçea souba	attizer le feu
armyerma	aragne	assistatçea	assister
arguya	lumyere	aste lehena	lundy
arqoa	arq	asteguna	iour ouurant
arguytzea	illuminer	astochoua	asnon
arraba	auiron	astoua	asne
arraçounya	raison	ateratsea	arracher
arragnen essurra	areste de poisson	athea	porte
arraïa	raion	athorra	chemise
arrança	pescher	atsignatçea	anticiper
arraustea anouna	tirer du vin	atzo	hier
arraynçalea	pescheur	auçiquitzea	mordre
arriba edo aispā	soeur	auertitçea	aduertir
arretogña	rat	aumosnya	aumosnes
arribatzea	arriuer	aurkitzea	trouuer
arribera	riuiere	aurtiquitzea	tirer ietter vne pierre
arriçua	pierreux	autza	endre
arroltzo goringo	iaune doeuif	Auzertaçuna	Hardiesse
arrozatçea	arrouser	ayçeba	tante
arropoa	escume	aytoren semeaq	nobles
arrosarioa	rosaire	aytsignatçea	attiser

B

baba	febue	banytua	bany
babaçuça	gresle	baquéa	paix
baccallaba	molue	baratçhoria	aux
baçurdea	sanglier	baratzea	iardrin
bada	donques	barbera	barbier
balea	balene	barchatzea	pardonner
balesta	arbaleste	barea curculua	limaçon
bandera	banyere ou enseigne	barillia	baril

barkatzea	excuzer	berouna	plomb
baronya	baron	berriaq	nouvelles
baroura	ieune, de viande	Berrogoy	Quarante
barourzea	ieuner	berrys	derechef
barrache	petit à petit	bersela	aultrement
barriqua	barrique	bessambat	aultant
bascoaq	pasques	bessoa	bras
bassigña	bassin	besta eguna	iour de feste
batbedera	chascun	bestia	beste
baten arañio	iusq'ua vng	bestitzea	habiller
bay	ouy	bethetzea	remplir
baza	boue	bianda edo has-	
beçarkatzea	embrasser	qunxa	allaicter
beguya	oeil	bidea	chemin
beguyratçea	conseruer	bidea	voye
beguyratzea	garder	bihar	demain
beharda	il fault	bihurçea	rendre restituer
beharriaq	aurelhes	bilçea	amasser
behatzaçala	ongle	bildotçha	agneau
behera	bas	bildustea	deshabiller
behia	vache	bilhatzea	chercher
behineré edo		billatzea	querir
seculam	iamais	billuçia	neust
behorra	iument	bilzea	amasser
belarchiueta	lauandre	biotça	coeur
belarchuta	aspiq	biquya	poix
belauuna	genoux	biraca	deux à deux
belauriquatzea	agenouyller	birbilsea	arrondir
beldurçea	craindre	bisaia	face ou visage
beldurra	crainte	bisaya	visage
belea	corbeau	biscotçha	biscuyt
beltza	noir	bissarra	barbe
beltzeguytea	noircir	bitigña	cheureau
beqoquya	front	Blancheta	Rabat
berantzea	tarder	blandatzea	planter
berçetan	alheurs	bolbora	poudre à canon
berçetariq	d'alheurs	borçhatzea	Efforcer
berçialdis	aultresfois	bordigñascoa piqua	pique de fer
berdyn	pareilh	bors	cinq
berexat eguytea	approprier	bors garena	cinquiesme
bergatçea	aulner	borunssalea	culiere
beričaitea	remonter	bostyna	argille
berogoy etamar	cinquante	botherea	puissance
berotaçuna	chaleur	boub nauritura	aliment
berotçea	chauffer	bourdigña	fer

bourdinmea	myne de fer	boustitzea edo	
bourdonya	bourdon	trempatua	trempe ou trempée
bourdya	cheuet de lict	boutatzea	pousser
bourgeza	bourgeois	braza	braise
bourreba	bourreau	b̄ruassuaq	ancestres
bourroua	teste	bustitçea	mouyller tremper
boustana	queue	by su bourdynyaq	deux landiers
bousteltzea	porrir		

C

cabala	cabal	çasquya	panyer
cablea	cable	cassatçea	abolir
caboua	souris	casta	race ou lignée
cabynetta	cabinet ou contoir	caue	caue à vin
cachetta	cachet	çayoa	aigle
cadenacta	cadenat	çehasqua	berceau
cagiola	cage	çembait aldis	aucunesfois
çahetza	costé	çembat aldis	combien de fois
calderaegyulia	chauderonyer	cembat aldis	quelquefois
calendraria	calendrier	çembataldis	parfois
calma	calme	çendataçouna	guerison
calsadera	chaussepied	çendatzea	guerir
calserdiaq	bas de chausses	çentat	garderobe
caltea	dommage	çenyeq	qu'el
cambyatçea	changer	çergatiq	pourquoy
campoua	hors	ceroa	ciel
campuan	dehors	çhahutzea	toucher nettoier
çangoa	iambe	chalonna	couuerte de lict
çangoaq	iambes	chappella	chappeau
canta	chansson	charpentera	charpentier
cantaria	chantre	chehatzea	macher ou briser
cantatçea	chanter	cherria	cochon
capa	manteau	cherria	gorret
capeloa	bonnet	çiçharria	ver
capitanya	capitaine	çihatztea çillatzea	percer
cappa mantua	manteau	chilqoa	nombril
capponya	chappon	chipiagoa	moindre
çaragarra	gale	chipitzea	appetisser
cargatzea	charger	chiquiroa	mouton
carnassera	boucher	chirloaq	cheuelure
carnasseria	boucherie	çhitouaq	pouletz
carpa	poche	choilh	entierement
carriqua	rue	chorriaq	oiseaux
çartztea	entrer	çhuçhen	droict

çhuria	blanc	contatçea	conter
çhuritçea	blanchir	contentatzea	contenter
çhuroubiat	eschelle	contestatçea	combatre
çigarra	ciron	contrarioa	contraire
çignestea	croire	conilha	conyl ou lapin
çilha	fosse	copa	boete
çillarguina	argentier	cornadua	denier
çinçeguitea candel- lla	moucher la chandelle	çorostea	aiguysier
çinçurra	gorge	corputça	corps
çingana	martyner	costa	coste
çiria	coyn à fendre	çoubia	pont
citronya	cytron	couchoua	pot à vriner
clarquy	clairement	couçoucoua	puce
cobrea	ayrain	courba	pourtraict
cobrea	cuyure	courrastetzea	resister
coçhetta	couchette	cousyna	cousin
cocombrea	cocombre	cousyna	cuisine
cognata	beau frere	couya	courge
colera	colere	criçelua	grille
colorea	couleur	cruella	cruel
çolzarra migña	accez de fievre	cruelquy	cruellement
combiatçea	conuyer ou inuyter	crueltaçuna	cruaulté
combitatzea	vomyr	çuça	coffre
communa	commung	cucrousta	creste
complitçea	acomplir	çuguya	serpent
compozatçea	composer	çukarra	fièvre
cômunquy	communement	çurradorrea	corroyeur
		cusynaria	cuisinyer

D

daffalla	nappe	deus	rien
daffallouna	essuyemain	diamantea	diamant
dança	dance	dirua	argent
dançatzea	dancer	ditharea	dehau
dastatzea	gouster	dithia	mammelle ou tetin
deabroua	diable	doatçuquy	heureusement
deitçea	appeller	doatzua	heureux
demboura bagno- lehen	auant le temps	doblatçea	coppier
denda	boutique	dohacabea	malheureux
dendaria	cousturier	dohacabequy	malheureusement
desertua	desert	dolenfraia	oeillet
desormatçea	degeler	dondaherreta	fugil
desterratçea	banyr	dostatzea	esbatre

E

ebaquitçea pica- tzea	trancher couper	eltçaurra	noix
ebaquytçea	couper	eltzea	pot
eçhequo iauna son	maistre de la mai- son	emaitea	balher
eçhequo saila	sale de maison	emastea	femme
eçitzea	rezoudre	emattea	mettre
edalea	biberon	emea	femelle
edatea	boire	empoletta edo quadra	quadrant
ederquy	belement	enada	arondelle
ederra	beau	encantadorea	magicien
edoquitcea, acho- latçea	soucier	enganatzea	affronter
egaritçea	alterer	enmatzea	meurir
egoberdy	midy	entolatcea	adresser
egostea	abattre	epherra	perdrix
egotea	demeurer	equyn	auec
egotzea	ietter	eradata	abbreuer
egourra	bois	eraquytçea	faire leuer
eguarçea	apporter	erastuna	anneau ou bague
egun	aujourd'hui	erdia edo erdy	demy
egun hunetan	ce iourd'huy	erdia	accouchée
eguna	iour	erdiratçea	fendre
Egunaren alba	Aube du jour	ere	aussi
egunaren aytzi- nean	deuant le iour	eretçea	ardre ou brusler
egundiq adçig- nera	d'huy en auant	ereytea	semer
eguortzea	renuoier	eria	malade
eguy edo asquy	certainement	eritaçuna	maladie
eguya assegura- tçea	affirmer verité	eroste	acheter
eguyna	fait	erquatça	balay
eguynbidea	debouir	errachoustea	monstrer
eguytea	faire	erratça	aise
eguytequoa	affaire	erregué	roy
eheitea	moudre	erreguyna	reyne
ehorstea	caler	erretsea	brusler
ehorstea	ensepuelir	erretzea	rostir
ekartzea	porter	errhoa	fol
elçaurondua	nouyer, arbre	errria	doigt de la main
elhea	Fable	errigña	belle fille
elkarraquyn	ensemble	errossalea	achapteur
		errota	moulin
		errotzea	tumber
		ertueca	vigilant
		ertuequy	vigilement
		escantzea	desdier

escatçea	demander	espata	espée
esconça	mariage	esqoa	cire
escondua	marié	esquerra	gauche
escontzea	marier	esquilla	cloche
escora	crampon	essorra	nuyaux
escougna	dextre	estagnoa	estain
escoularrouaq	grands	estalquya	couverture
escribanyaq	escrivoire	estia	miel
eslorrya	aubespín	etçheqo andrea	dame de la maison
esnea	laict	etsaya	aduerssaire
espagnaq	leures	etzaya	ennemy
espalaq	coupeaux	euastea	desrober
espalda	espaule	ezahutsea	cognoistre
espantetzea	espouenter	ez	non ou nenny

F

falta	coulpe	fiqua	gaffe ou pie
fardele	bale de marchandise	flaquatcea	affiler
ferrastzalea	mareschal	flaquatzea	affoiblir
festa	feste	flascoua	flascon ou boutelhe
fiadorea	soubzmettre à cau- tion	flasqoua	boutelhe
fichatçea	afficher	foygña	ceruelle ou cerueau
ficoa	figue	friquaçatzea	frire
finalquy	finalement	furiosa	furieux

G

gaba	nuyct	gastetaçuna	adolescence
gaberdy	mynuict	gatea oresqoa	chaisne d'or
gabia	hune de nauire	gatilloua	escuelle
gaiçitçea	desplairre	gatusa	chat
gaiñean	dessus	gauça	chose
gaitza	difficile	goçea	faym
galçaq	chauffes	gogaeta penssa- menduaq	pensées
galçea	perdre	gogorra	rude
gançatzea	oyndre	goiçia	matin
ganybeta	couteau	golpea	coup
gaqoa	clef	goria	ronce
garbitçea	balier	gorritzea	rougir
garbitzea	lauer	gosalçea	desjuner
garbitzea	purger	goutibat	peu
garraitzea	vaincre	gradua	degré
garratça	aigre	grutzia	croix
gasna	fromage	guaraguarra	orge
gastaguyña	malfaicteur		

guasqy erratea	maldire	gustia	tout
gubernatzea	gouverner	guybela	foye
gueçurra	mensonge	guybelatzea	reculer retirer
guehiago	dauantage	guybelean	derriere
guela	chambre	guyçena	grosse
guelaria	valet de chambre	guyçun auzerta	homme hardy
guelditsea	arrester	guyçun gastea	ieune homme
guentzea	oster	guyçuna	homme
gueresia	cerise	guyda	conducteur
guero	apres	guygñareba emas-	
guerostiq	despuis	tea	belle mere
guerrena	broche	guygñareba gui-	
guerricoa	ceinture	çona	beau pere
guidatzea	mener	guyssena	gras
gusta ouna	sauoureux		

H

haçia	grayne	hurrez erditzea	accoucher d'enfant
haga	perche	haustea	rompre
hagñys	beaucoup	hautatsea	choisir
haicea	vent	hautatzea	trier choisir
haistorraq	cizeaux	hautza	poudre
handia	grand	hautzia	proces
handiçera	grandelet	hazqunxa	nourriture
handitçua	apostume	haztea	nourrir
handitzea	accroistre	hegalaq	aisles
Han	La	heira	parq
haraguya	chair	hemen	icy
harbia	raue	herautza	pouliere
harea	arene ou sable	herbia	liepure
harenquaç	harens	herçiaq	entralhes
hargatiq	pource	herdoillaguen-	
haria	filet	çea	desrouyller
haritça	chesne-arbre	herenegun	auanthier
harra	masle	herlea	mouche à miel
harri preçuatua	pierre preçieuse	herria	païs
harrria	pierre	herssea	bouyaux
hartza	ours	hessea	humyde
hartzea	prendre	hessourra	os
hasqy	prou	heun	cent 100
hastea	vuidre	higuytsea	bouger
hatzeguytea	gratter	hilla edo herio-	
hatzemattea	attrapper	tzea	mort
hatzharçea	alener depres	hilla	tuer
haur	cecy	hiltzea	mourir
haurra	enfant	hiria	ville

hirya	cité ou ville	hostaya	cercle
hitza	mot	hostria	huystre
hitzaq	paroles	hourcatzea	pendre
hona	liere	hourepatzea	humer
honesquy	honnestement	hourgua	charrete
hora	dent	hourraq	noisilhes
horena	heure	hunat harat	deça & dela
horma	gal�e glace	hunela	ainsy
hory	celluy la	hurren	presque
hospina	fondre	hussua	palome
hospitalea	hospital	hylçea souba	amortir le feu
hostatzea	loger		

I

iadany	desia	igueltzoua	plastre
iadanyq	desia	iguriquytea	attendre
ianharriaq	viures	ihardestea	respondre
iaqua edo gipo- nya	pourpoint	iheseguytea	fuyr
iaquitea	sçauoir	ihistatea	chasser
iarraiquitea	suyure	ihyntza	ros�e
iarea	assoir	ikarratzea	trembler
iauna	seigneur	ilharguya	lune
iaustea	decendre	iliaq	cheueux
iaytea	n'aistre	illabethea	mois
ibilsea	cheminer	illia	poil
ic-hasbearra	nouysse ou appren- tis	illoba	nepueu
ic-hastea	apprendre	illya	layne
icatzguylia	charbonnyer	ilquitea	sallir
iea	fum�e	ilquitzea	sortir
icena	nom	imprimatzea	imprimer
iorra	grosse femme	inganatzea	seduire
içurdea	daufin	ioatea	hurter
içurria	peste	Ioloa	Ialoux
icustea	voir	iostea	coudre
idequitzea	ouurir	iotea	frapper
idia	boeuf	iquaratea	chanceler
idiaq vstarçea	accopler les boeufs	iquarratea	bransler
idola	idole	irabastea	Gagner
idortzea	sercher	iraaquitea	allumer
iduria	figure	iracartzea	esuelher
idury ematea	oppiner	iraartzea	reueillir
ifernua	enfer	iragatea	passer
igandea	dimanche	irakastea	enseigner
		iraquytia	bouyllir
		irestea	aualer

irestea	deuorer	itçea	clou
iroutea	filer	ithourria	fontayne
irrassagarra	coyns	itsanya	bouyer
iryna	faryne	itzçala	ombre
isatea	auoir	itzçaçoua	mer
issaraq	estrilles	itzua	aeugle
isterra	cuyse	itzulzea	soy tourner
isutçea	aeugler	iugea	juge
itçagña	agulhonneur	iuratea	jurat
itçatçea	clouer	iuyatçea	adiuger

K

karra	flambe
-------	--------

L

labea	fornaise	lehogna	lion
labouratçea	labourer	leioha	fenestre
labourquy	briefuement	lekuarteranño	iusques à ce lieu
laburçea	abreger	lema	gouvernail
lacouba	laq	lepoa	col
lagona	compagnon	leqhoabat	vne lieue
lagonaquyq	aide moy	leqhous	lieu
lagonçea	aider	leqatzea	exepter
lagunzea	aider	lequoqoua	tesmoing
languitzea	languir	liberatçea	deliurer
languoaya	langage	liçuna	sale grand
larangia	orange	linbourtzea	pancher
laratza	cramaliere	lingea	linge
larroua	peau	linoa	luy
larroua	cuyr ou peau	litzua	laictue
laster berehala	incontinent	lodia	gros
lastua	paille	loeguytera	dormir
laudorio	louange	lorea	fleur
laur aldiz	quatrefois	lotçea eribat	pancer vng malade
laurhogoy	octante	lotenenta	lieutenant
leçhatçea	deslier	louçea	long
leçiba	lessibe	loucequy luçaro	longuement
legatza	merlus	lourra	terre
leguea	loy	lymycatzea	lapper ou leçher
lehena	premier	lynbu[r]tzea	glisser ou chanceler

M

maçela	maschoire	magnatçea	bagner
maçelaq	ioues	mahagna	table

mahastia	vigne	morrogña	adolescent
mahaxa	raisin	mosueguytea	baiser
maitatzea	aymer	moucaneça	mouchouer
manatzea	commander	mouçiquatzalea	moqueur
manatzea	dominer	moudatzea	mouvoir
mandatary	messenger	mouroistea	ronger
mandoua	mulet	mudatzea	remuer
manduçagña	muletier	muga	terme
mañgua	boiteux	mulqoa	amas
maquylla	baston	muralla	muraille
marauylla	meruelhe	myhartzea edo bilhatzea	recercher
martilloua	marteau	myhia	langue
marynela	marynier	myhiçea	l'inceul
mediquoa	medecin	myloua	fenoil
mendia	montagne	myña	fiel
milla aldis	milefois	myñatzea	parler
milla	mille	myrallea	miroir
miratzea	regarder	myrestea	esmeruelher
moçiquoeguytea	moquer	myroua	mylan
molça	bource		

N

Nabuçia	Maistre	neurña	mesure
nahastatzea	brouyller	neurtzea	mesurer
nahastatzea	entremesler	nola edo nolatan	comme ou comment
nahastea	troubler	nondiq	d'ou
nahi içatea	voloir	nor	quy
nardatzea	abhorer	nourat	ou
necatzea	lasser	nygar eguitea	plorer
necatoua	seruante	nyhor	nul
neuré	mien ou mienne		

O

Obeditzea	obeir	oigña	pieds
obequy	melheur	olharra	coq
offençatzea	offencer	oloua	auoyne
offiçialea	artisan	ongarria	fiant
ogñes ioatea	aller à pied	onguy	bien
oguy bihña	fromant	oquerra	borgne
oguy çatibat	morceau de pain	orain arteranno	iusq'ua maintenant
oguyaçala	crouste de pain	orastatzea	peigner
oguya	pain	orayño	encore
ohea	lict	ordonatzea	ordonner
ohogña	larron	ordouan	lors

orduan	alors	oullya	mouche
oregña	cerf	ouna	bon
orologia	horloge	oundouaq	meures
orreatatçea	peigner	ouqatsea	desnyer
orratza	aguille à coudre	ouqytsea	attoucher
orratzea	peyne	oura	eau
ossaba	oncle	ourbilzea	approcher
ossoa	loup	ourchubat	petit ruisseau
ossuturtulla	tourterelle	ourdaya	lard
ostatoua	hostellerie	ourdea	porçeau
ostiquatçea	fouler	ouria	pluye
othois edo egui- tea	prier	oyhueguytea	crier
ouçagña	odeur	oyhueguytea	hurler
		oylloua	poule

P

padera	Poile	planoeguytea	applanir
pagatçea	paier	plata	plat
pairatçea	endurer	plegatzea edo bihorçea	tordre
pangerua	chauderon	poçhoua	chien
paouure	paouure	pontaq	pleurezie
papagaya	perroquet	popa	poupe
pasaiaatçea	pourmener	pouchoua etçi- tendena	chien couchant
pataçha	barque	presidenta	president
pegarra	cruche	prezundeguyan	emprisonner
pençatçea	pensser	primoa	aisné
perilla	danger	prozaq	obseques funeralhes
perpauzaq	discours	pugñala	Dague ou poignard
pesidatçea	pesider	punçela	pucelle
picha edo eguitea	pisser	punytçea	punir
picherra	pinte	putçueguytea	cauer
pilota	bale à jouer	pynna	pyn
pintatzea	paintre		
piquatçea	piquer		
pizatçea	appesantir		

Q

queçhatçea	presser	querlocoua	quereleux
quechatzea	haster	quylicatsea	chatouyller

R

refuzatzea	refuser	resuscitatçea	resuciter
reliqua	reliques	rossiñola	rossignol
reprehenditçea	reprendre		

S

sabala	large	seruytzaria	seruiteur
sabataguyn	cordonnyer	seruytzatcea	seruyr
sabela	ventre	setiatsea	assieger
saçiatzea	rasazier	siqyuratçalia	chastreur
sagarra	pomme	siqyuratçea	chastier
saharra	vieux	soçua	merle
sainaq	nerfs	soldacyquyna	graisse ou crasse
salda	bouyllon		d'habit
saldinoa	poulyn	sonneguitea	sonner
salduna	cheualier	soqoa	coyn de maison
saltoeguitea	sauter		ou rue
Saltzea	Vendre	sorguyna	sorcier ou sorciere
sapataq	souliers	sorra	debte
sarea	rets	sorrayataçuna	ladrerie
sarratzea	fermer	sorria	pou
satitsea	deçhirer	souba	feu
satorra	taupe	soubourdynya	landier
satzouya edo ha-		souqaldea	fouyer
tzasale	ord	soustenquatzea	soustenir
sayndua	sainct	suerte	fortune
seguitcea	acompañer	suhaitça	arbre
semea	filz	suhurra	Sage
senarra	mary	sustengatzea	appuyer ou soustenir
sentetzea	sentir	sutiq	debout
serora	religieuse		

T

tachatzea	tacher	tomba	monument
taferna	Cabaret	tranchepluma	ganyuet
taritatzea	irriter proquer	tresnaq edo vesti-	
tassa	coupe ou tasse	menta	acoustremens
taula	planche	trompatzea	tromper
tela	toile	tuhiguytea	cracher
tentatzea	Tenter	tynta escribatse-	
tipula	oignon	quo	ancre à escripre

V

vda	estaé	vinetta	vignete
vdarea	poire	vipelarraq	sourcils
vençutçalea	vainqueur	vk[a]tzea	nyer
venturas	dauanture	vkitzea	toucher
venturatçea	auenturer	Vnzia	Nauyre
vestitzea	vestir	vrda iaspia	iambon de pourceau

vrde gaçitua	porq salé	vrtarilla	ianuyer
vri eguitea	pleuuoir	vssutoquya	colombier ou pigeo-
vriquitzea	Repentir		nier
vrratza	pas	vtztea	laisser
vrratzea	deffaire	vzançaac	coustumance
vrrea	or	vzatçea	accoustumer
vrrestatzea	dorer		

Y

ydoquitzea	tenir	yquaita	monter
yguery eguitea	nager		

BIGARREN ERANSKINA:
HIZTEGIAREN BARNEKO INDIZEA

açala (behatz___)	ongle	asquy (eguy edo ___)	certainement
açala (oguy___)	crouste de pain	asseguratçea (eguya___)	affermer verité
acholatçea (edo-quitcea___)	soucier	auzerta (guy-çun___)	homme hardy
adçignera (egundi___)	d'huy en auant	aytzinean (egunaren___)	deuant le iour
aguyq (lagon___)	aide moy		
aışpa (arriba edo ___)	soeur		
alba (Egunaren ___)	Aube du jour	bagno (dembou- ra___lehen)	auant le temps
aldis (çembait___)	aucunesfois	bat (gouti___)	peu
aldis (çembat___)	combien de fois	bat (leqhoa___)	vne lieue
aldis (çembat___)	parfois	bat (lotçea eri ___)	pancer vngmalade
aldis (cembat___)	quelquefois	bat (oguy çati ___)	
aldis (laur___)	quatrefois	bat (ourchu___)	morceau de pain
aldis (milla___)	milefois	bat (ourchu___)	petit ruisseau
aldisa (berçi___)	ultresfois	beharra (ic-has ___)	nouysse ou appretis
andrea (etçheqo ___)	dame de la maison	berehala (laster ___)	incontinent
anouna (arrauste ___)	tirer du vin	bethea (illa___)	mois
arraynçalea	pescheur	bihia (oguy)	fromant
artean (asquen___)	iusques au dernier	bihorçea (plega- tzea edo___)	tordre
arteranno (orain ___)	iusques a ce lieu	bilhatçea (muyhar- tzea edo___)	recercher
aspia (vr dai ___)	iambon de pourceau		
asquo (asquy edo)	assez		

bourdynya (sou ___)	landier	edo (othois___ eguitea)	prier
bourdynyaq (by su___)	deux landiers	edo (picha___ eguitea)	pisser
candella (çiñçe- quetea___)	moucher la chandelle	edo (plegatzea ___ bihorçea)	tordre
çati (oguy___ bat)	morceau de pain	edo (satzouya___ hatzasale)	ord
chiueta (belar___)	lauandre	edo (tresnaq___ vestimentağ)	acoustremens
chuta (belar___)	aspiq	eguitea (nygar ___)	plorer
çillatzea (çihah- tzea___)	percer	eguitea (othois edo___)	prier
curculua (barea ___)	limaçon	eguitea (picha edo___)	pisser
cyquyna (solda ___)	graisse ou crasse d'habit	eguitea (salto___)	sauter
		eguitea (sonn___)	sonner
dena (pouchoua etçiten___)	chien cochant	eguitea (vri___)	pleuuoir
		eguitea (yguery ___)	nager
edo (arreba___ aispa)	soeur	eguna (besta___)	iour de feste
edo (asquy___ asquo)	assez	eguylia (caldera ___)	chauderonyer
edo (behineré___ seculam)	iamais	eguytea (hatz___)	gratter
edo (bianda___) hasqunxa	allaicter	eguytea (beltz___)	noircir
edo (boustitza___ trempatua)	trempe ou trempée	eguytea (berexat ___)	appropriier
edo (eguy___ asquy)	certainement	eguytea (moçi- quo___)	moquer
edo (empoletta ___ quadranta)	quadrant	eguytea (mosu___)	baiser
edo (erdia___ erdy)	demy	eguytea (oyhu___)	crier
edo (hilla___ heriotzea)	mort	eguytea (oyhu___)	hurler
edo (iaqua___ giponya)	pourpoint	eguytea (plano___)	applanir
edo (muyhartzea ___ bilhatçea)	recercher	eguytea (putçu___)	cauer
edo (nola___ nolatan)	comme ou comment	eguytera (lo___)	dormir
		emastea (guyg- ñareba___)	belle mere
		ematea (idury___)	oppiner
		emattea (hatz___)	attrapper
		epatzea (hour___)	humer
		erditzea (haurrez ___)	accoucher d'enfant
		erdy (erdia edo ___)	demy
		eri (lotçea___bat)	pancer vngmalade

erratea (guasquy ___)	maldire	lehen (demboura bagno___)	auant le temps
escribatse quo (tynta ___)	ancre à escripre	luçaro (loucequy ___)	longuement
essurra (arragnen ___)	areste de poisson	mantua (cappa ___)	manteau
etamar (berogoy ___)	cinquante	mea (bourdin ___)	myne de fer
etçiten (pouchoua ___ dena)	chien cochant	migña (çolzarra ___)	accez de fievre
gaçitua (vrde___)	porq salé	nauritura (boub ___)	aliment
gastea (guyçun ___)	ieune homme	nolatan (nola edo ___)	comme ou comment
giponya (iaqua edo___)	pourpoint	ondua (elçaur___)	nouyer, arbre
goringo (arroltzo ___)	iaune doeuf	oresqoa (gatea___)	chaisne d'or
guabea (ahalque ___)	deshonté	ouna (gusta___)	sauoureux
guençea (herdoilla ___)	desrouyller	penssamendoua (gogaeta___)	pensées
guiçona (guygña- reba___)	beau pere	picatzea (ebaqui- tçea___)	trancher couper
harat (hunat___)	deça & dela	piqua (bordigñas- coa___)	pique de fer
harçea (hatz___)	alener depres	pluma (tranche ___)	ganyuet
hasqunxa (bianda edo___)	allaicter	preçiatua (harri ___)	Pierre preçieuse
hatzasale (satzou- ya edo___)	ord	quadranta (empo- letta edo___)	quadran
heriotzea (hilla edo___)	mort	saila (eçhequo___)	sale de maison
hunetan (egun ___)	ce iourd'huy	seculam (behineré edo___)	iamais
iauna (eçhequo ___)	maistre de la maison	semeaq (aytoren ___)	nobles
icaitea (berič___)	remonter	souba (assigna- tçea___)	attizer le feu
içatea (nahi___)	voloir	souba (hylçea___)	amortir le feu
ioatea (abrez___)	aller à cheual	su (by ___ bour- dynyaq)	deux landiers
ioatea (ogñes___)	aller à pied		
larrouaq (escou ___)	grands		

toquya (vssu___)	colombier ou pige- onier	vstarçea (idiaq ___)	accoupler les boeufs
trempatua (bous- titzea edo___)	trempe ou trempée	vestimentaqa (tres- naq edo___)	acoustremens
turtulla (ossu___)	tourterelle		